

॥ हरि:ॐ ॥

हरि:ॐ आश्रम प्रकाशित

हरि:ॐ गुंजन

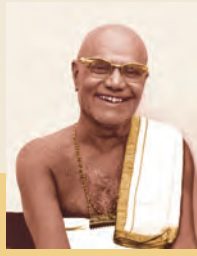
HARI:OM GUNJAN (Gujarati Bi-Monthly)

Vol. 1 • Issue : 2 • 5th September, 2018 • Price : Rs. 10

॥ હરિ:ૐ ॥

‘હું સર્વત્ર વિદ્યમાન છું’
- શ્રીમોટા

॥ હરિ:ૐ ॥

‘મારે સમાજને બેઠો કરવો છે.’
- શ્રીમોટા

સ્વજન શ્રી...

ભાદરવા વદ ચોથ પૂજ્ય શ્રીમોટાનો ૧૨૧મો અવતરણદિન છે. એ નિમિત્તે પૂજ્ય શ્રીમોટા અને તેમની પ્રવૃત્તિઓ સાથે સંકળાયેલ સ્વજનોનો મિલન સમારંભ યોજવાનો અમોને અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. આ ઉત્સવમાં આપને સપરિવાર, મિત્રમંડળ સહિત પધારવા અમારું ભાવભર્યું આમંત્રણ છે.

નિમંત્રક :

શ્રી કનુભાઈ ઉમેદભાઈ પટેલ
શ્રીમતી મંજુલાબહેન કનુભાઈ પટેલ
અને ભગત બીડી પરિવાર

શ્રી દર્શનભાઈ કનુભાઈ પટેલ
શ્રીમતી જાગૃતિબહેન દર્શનભાઈ પટેલ
શ્રી ધ્રુવલ દર્શનભાઈ પટેલ

ઉત્સવ તથા ઉતારાનું સ્થળ :

શ્રી લેઉઆ પાટીદાર સમાજની વાડી, હરિહર સોસાયટી પાસે, કુમારશાળા રોડ, નરોડા, અમદાવાદ - ૩૮૨૩૩૦

કાર્યક્રમની રૂપરેખા : તા. ૨૯-૯-૨૦૧૮, શનિવાર

અમારા નિવાસ સ્થાનેથી સાંજે ૬ વાગ્યે શોભાયાત્રા નીકળી ઉત્સવના સ્થળે સાંજે ૭ વાગ્યે પહોંચશે.

નિવાસ સ્થાન : શ્રી દર્શનભાઈ કનુભાઈ પટેલ

બી-૩, કિશ અતુલ્ય સોસાયટી, ગેલેક્સી બંગલોઝની ગલીમાં,
શેલ્બી હોસ્પિટલ - ડી માર્ટ જવાના રસ્તે, નવા નરોડા, અમદાવાદ - ૩૮૨૩૩૦

ઉત્સવના સ્થળે સાંજે : ૭-૩૦ થી ૮-૩૦ પ્રસાદ / ૮-૩૦ થી ૧૦-૦૦ હરિ:ૐ ધૂન

ઉત્સવ તા. ૩૦-૦૯-૨૦૧૮, રવિવાર

સવારે : ૭-૩૦ થી ૮-૩૦ નામસ્મરણ : ૧૦-૪૫ થી ૧૧-૩૦ આશ્રમનો અહેવાલ,
: ૮-૩૦ થી ૯-૦૦ નિત્ય પ્રાર્થના આભાર વિધિ.
: ૯-૦૦ થી ૧૦-૦૦ ભજન : ૧૧-૩૦ થી ૧૨-૦૦ ગુરુવંદના
: ૧૦-૦૦ થી ૧૦-૪૫ પ્રવચન - આરતી : ૧૨-૦૦ થી પ્રસાદ

વિજ્ઞાપ્તિ : તા. ૨૯-૯-૨૦૧૮, શનિવારે સાંજે બહારગામથી આવનાર અને ઉતારાના સ્થળે રોકાવા ઈચ્છનાર સ્વજનો તેમના આવવાનો સમય અને સંખ્યા તા. ૨૫-૯-૨૦૧૮ સુધીમાં SMS / WhatsApp / Mobile થી નીચે જણાવેલ નંબર ઉપર જાણ કરવા વિનંતી છે.

જાગૃતિબહેન પટેલ : ૯૮૨૫૨૮૦૦૫૭ સુરેશભાઈ વોરા : ૯૪૨૭૫૫૪૩૯૧
અરવિંદભાઈ પટેલ : ૯૮૨૪૦૩૩૦૨૮ રાજેન્દ્રભાઈ રાવલ : ૯૯૭૮૪૦૫૨૩૧

તા.ક. AMTS બસ રૂટ કાલુપુરથી ૧૨૭, ૧૨૮, ૫૮, ૬૬/૩ (નરોડાગામ)
લાલદરવાજાથી ૧૨૫. રાયપુરથી BRTS 08 નરોડા ગામ

● વેબસાઇટ-ઈ-મેઇલ ●

www.hariomashram.org
hariommota10@gmail.com

ટ્રસ્ટીમંડળ

શ્રી ગૌતમભાઈ વાડીભાઈ પટેલ
શ્રી જિતેન્દ્રકુમાર જી. અમીન
શ્રી રાજેન્દ્રભાઈ બી. રાવલ
શ્રી જોગેશભાઈ ડી. પટેલ
શ્રી પ્રણવભાઈ એસ. પટેલ

લવાજમ દર

છૂટક નક્કલ : રૂ. ૧૦/-
વાર્ષિક : રૂ. ૬૦/-
પાંચ વર્ષ માટે : રૂ. ૨૫૦/-
દસ વર્ષ માટે : રૂ. ૪૦૦/-

હરિ:ૐ ગુંજન અંગે

૧. ભેટની રકમ હરિ:ૐ આશ્રમના નામે મનીઓર્ડરથી કે ચેક/ડી.ડી./ ઈ-બેંકિંગ મારફતે આશ્રમના સરનામે મોકલવા વિનંતી.

(ઈન્કમેટેક્સ એક્ટની કલમ-૮૦- જી-(પ)ની નીચે ભેટની રકમ કરમુક્તિ પાત્ર છે.

૨. હરિ:ૐ આશ્રમ,
પો.બો.નં. ૭૪, નડિયાદ,
પીન કોડ : ૩૮૭૦૦૧.
મો. ૭૮૭૮૦૪૬૨૮૮

● ટાઈપ સેટિંગ ●

સત્યમ કમ્પ્યુટર, અમદાવાદ

● પ્રકાશન સ્થળ ●

૮૮, પાયલ પાર્ક, સેટેલાઈટ,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૫

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ પ્રકાશિત

હરિ:ૐ ગુંજન

'HARI:OM GUNJAN' (Gujarati Bi-monthly)

વર્ષ-૧, અંક-૨

સપ્ટેમ્બર-ઓક્ટોબર, ૨૦૧૮

સમયની અસ્ખલિત ધારા

- ડૉ. હરિશ દ્વિવેદી

સ્ત્રવન્તિ ન નિવર્તન્તે સ્ત્રોતાંસિ સરિતામિવ ।
આયુઃ આદાય મર્ત્યાનાં તથા રાત્ર્યહની પુનઃ ॥

નદીના પ્રવાહોમાં વહી જતું પાણી કદી પાછું ફરી શકતું નથી, એ રીતે રાત્રિ અને દિવસોની સાથે પસાર થઈ જતું મનુષ્યનું આયુષ્ય પણ પાછું મળતું નથી.

જીવનના એક મોટામાં મોટા સત્યની વાત ખૂબ જ સરસ મજાના દૃષ્ટાંત દ્વારા અહીં સમજાવવામાં આવી છે. પાણીના પ્રવાહની જેમ સતત વહેતી સમયની નદીમાંથી વહી ગયેલી ક્ષણો પાછી ફરી શકતી નથી. આ સંદર્ભમાં પાશ્ચાત્ય તત્ત્વચિંતક હિરાક્લિટસે પણ કંઈક આવી જ વાત કરતાં કહ્યું છે કે “You can not step twice into the same river”. અર્થાત્ એક જ નદીના પ્રવાહમાં તમે ક્યારેય બીજી વાર પગ મૂકી શકો નહીં. પાણીમાંથી પગ ઉપાડીને બીજી વાર પગ મૂકો ત્યાં સુધીમાં આપણા પગ નીચેથી ઘણું પાણી વહી ગયું હશે ! આપણા આયુષ્ય વિશે પણ આ વાત એટલી જ સાચી છે. એટલા માટે જ જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણ અમૂલ્ય છે.

એક ઝેન સાધુને સમયના મૂલ્ય વિશે પૂછવામાં આવ્યું તો એનો ખૂબ જ સાંકેતિક ભાષામાં જવાબ આપતાં તેમણે કહ્યું કે, “વહાલા મિત્રો, જીવનમાં વીતેલી એક ક્ષણ બીજી વાર ક્યારેય મળવાની નથી. આજનો દિવસ ફરી કદી ઊગવાનો નથી. એક ક્ષણનું મૂલ્ય એક મણ જેટલા ઝવેરાતથી પણ વધુ છે અને પ્રત્યેક ક્ષણ એ પોતે એક અમૂલ્ય ઝવેરાત સમાન છે.” જીવનની આ લાખેણી ક્ષણો આપણા હાથમાંથી સરી જાય તે પહેલાં આપણે તેનો સારી રીતે ઉપયોગ કરી શકીએ તો જીવનની એ ક્ષણો ધન્ય બની જશે. સમયની ધારા અસ્ખલિત રીતે વહેતી હોય છે. એને કદી કોઈ રોકી શક્યું નથી. આપણને સહુને જીવનમાં જે નિશ્ચિત સમય મળ્યો છે તેમાં કોઈ વધઘટ પણ થઈ શકે તેમ નથી. પરંતુ એ ક્ષણોને કઈ રીતે જીવવી, એની પૂરેપૂરી સ્વતંત્રતા દરેક વ્યક્તિને આપવામાં આવી છે. આપણે તેનો મનફાવે તે રીતે ઉપયોગ પણ કરી શકીએ તેમ છીએ. એને સાવ વ્યર્થમાં વેડફી નાખી શકીએ તેમ પણ છીએ. પરંતુ પછી તેની ભારે કિંમત ચૂકવવી પડતી હોય છે. સમયને વિશે એટલા માટે તો કહેવામાં આવ્યું છે કે, જે મનુષ્ય સમયને બરબાદ કરે છે તેને ખુદ સમય બરબાદ કરી નાખતો હોય કે સમય આપણને બરબાદ કરે તે પહેલાં હાથમાં રહેલી વર્તમાનની એ ક્ષણનો શક્ય હોય એટલો વધુમાં વધુ સારો ઉપયોગ કરી લઈએ.

સંકલન :

ડૉ. ચંપકભાઈ ર. મોદી, નડિયાદ

શ્રી રાજેન્દ્રભાઈ રાવલ

માનદ્તંત્રી, હરિ:ૐ ગુંજન, નડિયાદ

માનદંત્રીશ્રી : રાજેન્દ્રભાઈ રાવલ

❀ લેખન : સંકલન ❀

ડૉ. ચંપકભાઈ ર. મોદી
નડિયાદ.

❀ સંપાદન ❀

ડૉ. ઉષાબેન ખેર

ડૉ. બેલા આર. શાહ

● પમી તારીખે દ્વિમાસિક અંક પ્રગટ થાય છે.

● સરનામું બદલાયું હોય તો ગ્રાહક નંબર સાથે તાત્કાલિક હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદને લેખિત જાણ કરશો.

સાદક-લેખકોને નિમંત્રણ

પૂ. શ્રીમોટાના સાધકો-ભાવકોને તથા અન્ય લેખકો-કવિઓએ 'હરિ:ૐ ગુંજન' દ્વિમાસિક સામયિક માટે તેમનું સાહિત્ય કાગળની એક બાજુ સુવાચ્ય હસ્તાક્ષરે હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદને મોકલી આપવું.

❀ લખાણ અંગે ❀

- શ્રીમોટાના સાહિત્ય વિષયક
- શ્રીમોટાના જીવન વિષયક
- પોતાના મૌન-સાધનાના અનુભવો
- કાવ્ય, નિબંધ, વાર્તા કે સંવાદ સ્વરૂપે સાહિત્ય મોકલવું.
- નડિયાદ આશ્રમની પ્રવૃત્તિવિષયક માહિતી યોગ્ય સમયે સામયિકમાં સ્થાન આપવામાં આવશે.
- દ્વિમાસિક સામયિકમાં પ્રસિદ્ધ થતાં અન્ય સાહિત્યકારના અને લેખકના પોતાના અંગત વિચારો છે.

મુદ્રક : સાહિત્ય મુદ્રણાલય પ્રા.લિ.
સિટી મિલ કમ્પાઉન્ડ, કાંકરિયા રોડ,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૨૨

ક્રમ	વિષય		પૃષ્ઠ
૧.	માનવ શરીરનું મહત્વ	રમેશ ભટ્ટ	૪
૨.	ધ્યાન એટલે શું ?	કાર્તિકેય ભટ્ટ	૫
૩.	પૂ. શ્રીમોટાના અક્ષરદેહની ઉપાસના - આરાધના	રમેશ ભટ્ટ	૭
૩.	હરિ:ૐ આશ્રમ : ઉદ્ભવ-મહત્વ	રમેશ ભટ્ટ	૧૧
૪.	શ્રી રમેશ ભટ્ટની પૂ. શ્રીમોટા સાથે પ્રશ્નોત્તરી	રમેશ ભટ્ટ	૧૩
૫.	પૂર્ણપુરુષ	શ્રીમોટા	૧૫
૬.	ગાંધીજીની પ્રભુશ્રદ્ધા	શ્રીમોટા	૨૦
૭.	સ્વધર્માચરણ	શ્રીમોટા	૨૨
૮.	મોટાચરણે આંતરપ્રવેશ	કાર્તિકેય અ. ભટ્ટ	૨૩
૯.	પૂજ્ય શ્રીમોટાના જીવનની મહત્વની તવારીખ		૨૬

પૂજ્ય શ્રીમોટા ૧૨૧મો અવતરણદિન ઉત્સવ

તા. ૨૯-૯-૨૦૧૮ ને શનિવાર તેમજ તા. ૩૦-૯-૨૦૧૮ ને રવિવારના રોજ કડવા પાટીદાર વાડી, નરોડા, અમદાવાદ ખાતે ઉજવવામાં આવનાર છે. જેનો વિગતવાર કાર્યક્રમ ટાઈટલ પૃષ્ઠ ૨ ઉપર છે.

તા. ૧૮-૧૦-૨૦૧૮ ને ગુરુવાર, વિજયાદશમી (ધ્વજારોહણ)

સવારે ૭.૩૦ વાગે ધ્વજારોહણ

સવારે ૧૦.૩૦ કલાકે મહાપ્રસાદ

આશરા પરિવારના યજમાનપદે

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ ખાતે સંપન્ન થશે.

અમારો પ્રેમ (ગઝલ)

અમારા પ્રેમની ઝોળી સદા ખાલી રહ્યા કરતી,
ભિખારી ભીખ માગે છે, છતાં ક્યાંયેથી ના મળતી.
ભીખ્યો તે પ્રેમ ના મળશે અરે ! શીદ તું યહ્યાં કરતો !
યહ્યાં કરવાં વિષે હૃદય મૂક્યો રસ છે પ્રભુએ શો !

કુંભકોણમ્ : તા. ૨૮-૧૨-૪૭

જીવન સંદેશ પૃ. ૪૦

સાયલા, ૨૯-૯-'૪૭

આ પત્ર તમને ભાદરવા વદ ચોથને દિવસે-કાં તો એક દિવસ વહેલો પણ-મળે. તે દિવસે આ શરીર ૫૦ મા વર્ષમાં પ્રવેશે છે. શરીરનાં જન્મમરણ તે અનેક થયાં જ, કરેલાં છે. પણ માનવીના શરીરનું માહાત્મ્ય ઘણું ઘણું છે. એવું એનું માહાત્મ્ય ને રહસ્ય સમજાય તે કાજે જ જન્મદિવસને આપણામાં મહત્વનું સ્થાન છે. આ મળેલા શરીરથી જ તે, જે તે કરી શકતો હોય છે. શુભ કે અશુભ કર્મ પણ એના વડે જ જીવ કરી શકે છે. તે શરીર વડે જ જીવ કાં તો વધારે બંધાતો હોય છે. કાં તો વધારે મુક્ત થતો જતો હોય છે.

શરીર છે ત્યાં સુધી જીવની ભોગક્રિયા તો ચાલુ રહેવાની જ; પરંતુ તેવી તેવી ક્રિયામાં જે જીવ બળિયો, રસિયો ને ચેતેલો થયેલો છે, તે જીવ તો તેમાં કોઈ અનોખી રીતે જ પ્રવર્તતો હોય છે. એક મા પોતાના બાળકનું મેલું ઉપાડે તેમાં જે વૃત્તિ હોય ને એક ભંગી જાજરૂમાંથી મેલું ઉપાડે, એ બે જીવની, તે તે કર્મ કરતી પળેની વૃત્તિમાં આસમાન જમીનનો જેમ ફરક હોય છે, તેમ તે તે બળિયા, રસિયા અને નિષ્ઠાવાન જીવનાં તેવા કર્મમાંનાં હેતુ, સમજણ અને કર્મને ભોગવતા સમયનાં ધ્યાન અને લક્ષ - સંસારી જીવ કરતાં જુદાજુદા પ્રકારનાં રહેતાં હોય છે. બન્નેય ભોગવે છે તો કર્મ; અને બંનેનું કર્મ તો એક સરખું લાગે છે, પણ બંનેની ભોગવવાની માનસિક રીતમાં ને હૃદયની તે વેળાની ભાવના-ધારણામાં ઉત્તર-દક્ષિણ જેવો તફાવત હોય છે. જે જે કંઈ જીવ જો કરી શકતો હોય છે, તો તે શરીરને કારણે જ; તેથી શરીરનું મહત્વ દિલમાં - પૂરેપૂરું જાગૃત અને સચેતન બને તે જન્મદિવસનું ભાન થવું તે યોગ્ય પ્રકારનું

ગણાય; પરંતુ એ રીતે શરીરના જન્મદિવસને આપણે કોઈ ખ્યાલમાં રાખતા નથી.

માનવીના શરીર દ્વારા જીવ મુક્તિને પામી શકે છે; બીજી કોઈ યોનિના શરીરથી તેમ થવા શક્યતા લાગતી નથી, તેથી આ માનવશરીરની મહત્તા અનંતગણી છે એમ જાણી એને જે જીવ ભગવાનનું મંદિર ગણીને પ્રત્યેક કર્મ કરતી પળે એનો સદ્દુપયોગ કર્યા જ કરે છે, તે જીવ તરી જાય છે.

શરીર રહે છે ત્યાંસુધી એને સારું કર્મ ને નરસું - કર્મ પણ મળ્યાં જ કરવાનું. બંને પ્રકારના કર્મમાં જીવે ધારણા તો પોતાની ભાવના-સમજણની જ કર્યા કરવાની છે. ન તો સારાને જોવાનું છે કે ન તો નરતાને જોવાનું છે. પણ - તે બંને તે માત્ર ગુણની લીલા છે. તેવાં કર્મ જીવનને વિકસાવવાને જ મળેલાં છે અથવા તો મનને સમતા, શાંતિ, તટસ્થતા, સાક્ષીપણું, ધીરજ, સહનશીલતા, ઉદારતા, વિશાળતા, પ્રેમભાવના વગેરે દૈવી સંપત્તિના ગુણો કેળવવાને કાજે તે તે કર્મ મળ્યા કરે છે, એવો હેતુ જો જીવ પ્રત્યેકમાં જીવતો રાખી શકે, તો સારાં કે નરતાં કાંઈ પણ કર્મ એને બંધનકર્તા નથી નીવડતાં. તે તે કર્મમાંથી તે જીવ પોતાના જીવનનો હેતુ જ ફળાવતો જતો હોય છે, ને એમ પ્રત્યેક કર્મ અને જીવને— જીવનને ફળાવનારાં થયે જતાં હોય છે. જેમ વેપારીને ત્યાં તો અનેક પ્રકારના સારા અને નરતા સ્વભાવના ધરાકો આવે છે, પણ દરેક સાથે એને નિસ્ખત છે માત્ર કમાવાની જ; તે તેના તેવા તેવા સ્વભાવને મહત્ત્વ દેવાનું કરતો હોતો નથી. પરંતુ કમાવાનો હેતુ લક્ષમાં રાખીને સારા કે નરસા પાસેથી તે પોતાનો હેતુ જ ફળાવી લેવાનું કરતો હોય છે. તે હકીકત જેમ સમજી શકાય તેવી છે, તેવી રીતે જે જીવ પોતાને

મળતાં રહેતાં સારાં કે નરતાં કર્મમાં એકમાત્ર પોતાના જીવનનો હેતુ જ ફળાવી શકવાના એકતાનમાં રહે છે, તેવા જીવને કર્મનું સારા કે નરતાપણું નડતું હોતું નથી. એ તો તે માત્ર સમજે છે તેમાં તેમાંથી પોતાના જીવનનો હેતુ ફળાવવાનો જ; અને તેવો હેતુ ફળાવવાનું શરીર વિના શક્ય હોતું નથી. તેથી શરીરનો હેતુ પણ અનંતગણો છે ને તે સાચો છે.

આ શરીરનો જન્મદિવસ ભાદરવા વદ ચોથના રોજ આવે છે, તે દિવસે તમારાં બધાનાં હૃદયની શુભભાવના— ધારણાને હૃદયના આશીર્વાદ માંગું છું. તમારા મનની ભાવના પ્રેરકપણે તે દિવસે આ જીવમાં રાખવા વિનંતિ છે; ને તે દિવસનાં થતાં સકળ કર્મમાં આ જીવ ની ચેતનાસ્મૃતિની ધારણા હૃદયથી રાખવાનું કર્યા કરશો તો આ ગરીબ ન્યાલ થયો ગણાશે.

જીવન પ્રેરણા, આ.ત્રી; પૃ. ૮૨ થી ૮૫

ધ્યાન એટલે શું ?

પૂ. શ્રીમોટા તેમની લાક્ષણિક અને સરળ શૈલીમાં ધ્યાનનો અર્થ સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે : “ધ્યાનનો અર્થ તો એટલો જ કે વિચારો, લાગણી અથવા અન્ય ભાવો બહારને અંગે કે જગતના સંબંધને અંગે કે ઈન્દ્રિયો, મન, ચિત્ત ને છેવટે પ્રાણના સંસ્કારોને અંગે આપણને આવે છે, એનાથી પર થવાય અને તે સ્વાભાવિક રીતે ઉદ્ભવતા મટે, લગભગ અદૃશ્ય થાય.” પૂજ્ય શ્રી કહે છે : “આવી પરિસ્થિતિ સર્જાય ત્યારે જ આપણને અંતરના અવાજની સમજણ પડતી જાય, ત્યારે જ આપણને હૃદયના સાચા ભાવોની ખબર પડે; તથા એનો ભાવ, અસર ને એનો પ્રદેશ અને એનું સર્વદેશીયપણું સમજાય.” શ્રીમોટા કહે છે : “ધ્યાન થાય એટલે વ્યક્તિને નીરવતાનો અનુભવ થાય. નીરવતા એટલે સંકલ્પ - વિકલ્પ વગરની સ્થિતિ, સંકલ્પ-વિકલ્પ હોય નહિ ત્યારે ધ્યાન થયું કહેવાય.”

હરિ:ૐ શ્રીમોટા, ઉપદેશ અને ઉપલબ્ધિ આ-૧, પૃ. ૬૧

‘હરિ:ૐ ગુંજન’ને ભેટ આપનારની યાદી

(૧)	નચિકેતનભાઈ ઈન્દુકુમાર દેસાઈ (અમદાવાદ)	રૂ. ૧૫,૦૦૦/-
(૨)	જગદીશભાઈ અમરતલાલ શાહ (અમદાવાદ)	રૂ. ૭,૫૦૦/-
(૩)	શૈલલતાબેન પ્રવિણચંદ્ર નાયક (અમદાવાદ)	રૂ. ૫,૬૦૦/-
(૪)	અમિતાબેન યોગેશકુમાર પટેલ, અમદાવાદ	રૂ. ૫૦૦૦/-
(૫)	કેશવલાલ એન. ગોહીલ (અમદાવાદ)	રૂ. ૧,૬૦૦/-
(૬)	શ્રીયાંસ શ્રીજય નાયક (અમદાવાદ)	રૂ. ૧૦૦૦/-
(૭)	કે. જે. શેઠના (અમદાવાદ)	રૂ. ૧,૦૦૦/-
(૮)	ચીનુભાઈ સોમાભાઈ ભાવસાર (અમદાવાદ)	રૂ. ૧,૦૦૦/-
(૯)	ડૉ. ધીરેનભાઈ એમ. શાહ (અમદાવાદ)	રૂ. ૫૦૦/-
(૧૦)	મૃદુલાબેન એમ. મુખી (અમદાવાદ)	રૂ. ૫૦૦/-
(૧૧)	લતાબેન યોગેશભાઈ આશરા - નરોડા (અમદાવાદ)	રૂ. ૨૦૧/-

ઉપરોક્ત સર્વે સ્વજનોના આભારી છીએ.

હરિ:ૐ આશ્રમના પ્રણેતા પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ૧૯૭૬ની ૨૩મી જુલાઈએ પોતાના પાર્થિવ દેહનો 'પોતાની મેળે' ત્યાગ કર્યો, પોતાના મૃત્યુ પછી 'ઈંટ-ચૂના'નું કોઈ સ્થૂળ સ્મારક ન રચતાં, એ નિમિત્તે જે નાણાભંડોળ થાય તેનો પ્રાથમિક શાળાના ઓરડા બાંધવામાં ઉપયોગ કરવાનું પોતાના અંતેવાસી, સન્નિષ્ઠ કાર્યસંગી અને હરિ:ૐ આશ્રમના વ્યવસ્થાપક ટ્રસ્ટી શ્રી નંદુભાઈને સૂચવ્યું અને સોંપ્યું. પૂજ્ય શ્રીમોટાના દેહત્યાગની આ અલૌકિક અને વિલક્ષણ રીતિથી તેમજ તેઓશ્રીની અનન્ય અને અકારણ પ્રેમાભિવ્યક્તિથી ગુજરાતી પ્રજાએ કશીક અકળ લાગણી અનુભવી છે અને શ્રીમોટાની અંતિમ ભાવનાને સાકાર કરતી શ્રદ્ધાંજલિ પણ અર્પી છે એ સાંસ્કૃતિક જાગૃતિનું એક સૂચક ચિહ્ન છે.

૧૮૮૮માં ૪થી સપ્ટેમ્બરે એક ગરીબ ભાવસાર કુટુંબમાં જન્મેલ યૂનીભાઈ (મોટા) વિશાળ માનવસમુદાયના 'મોટા' બન્યા-ત્યાં લગીની એમની જીવનયાત્રાને અને એમના કાર્યને ઘણા જ પરિમાણો છે. રંગરેજ અને અફીણી પિતા આશારામના ચાર પુત્રોમાં બીજા પુત્ર યૂનીભાઈનું બાળપણ કાળી મજૂરીમાં વીત્યું છે. પિતાના અવસાન પછી કુટુંબનું ભરણપોષણ કરવા વિધવા માતા સૂરજબાએ ઘરઘરનાં દળણાં દળ્યાં અને દીકરાઓને ઉછેરવા માંડ્યા. યૂનીભાઈને બાળપણમાં લાગેલા 'ગરીબી'નાં મહેણાંને લીધે 'મોટા' માણસ બનવાની તમન્ના હતી. માટે ભણવાની તીવ્ર ઝંખનાને લીધે એમણે પ્રાથમિક શિક્ષણ ઝડપથી પૂરું કર્યું. મહેનતમજૂરી કરી નિશાળમાં ભણવા માંડ્યું. મેટ્રિકની પરીક્ષા પસાર કરી વડોદરા કોલેજની હોસ્ટેલમાં સહાધ્યાયીઓને ચા-પાણી કરી આપી, કપરકાબી સાફ કરી, અભ્યાસ આરંભ્યો. દેશભક્તિની હાકલે વિદ્યાપીઠમાં જોડાયા. સ્નાતકના

વર્ષમાં સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામનાં પડકારે અભ્યાસનો ત્યાગ કરી હરિજન સેવામાં ઝંપલાવ્યું, આર્થિક ભીંસ, દેશસેવાનું ઝનૂન, કૌટુંબિક જવાબદારી, હરિજનસેવાનું આકરું કાર્ય, સામાજિક અપમાનો અને ત્રાસની પરંપરાને પરિણામે ફેફરાના રોગથી ત્રાસેલા યૂનીભાઈએ બાવીસ વર્ષની યુવાનવયે આત્મહત્યા કરવા નર્મદામાં ઝંપલાવ્યું પણ કશીક અગોચર શક્તિથી એમાંથી ઊગરી જતાં, જીવનવહેણ બદલાયું.

તેઓશ્રીએ હરિજનસેવક સંઘની કામગીરી સાથે 'હરિ:ૐ' ના નામસ્મરણ દ્વારા જીવનસાધના આરંભી. સંસારની વચ્ચે રહીને અઢાર વરસ લગી, અવિરત કામગીરી-દેશસેવા કરતાં કરતાં અનેક મરમીઓનું માર્ગદર્શન પામીને ઊર્ધ્વજીવન કાજેની આકરી, ગૂઢ અને રહસ્યમય સાધના કરીને, પરમપદને પામ્યા. ૧૯૩૯ ની રામનવમી (૨૯-૩-૩૯) પછી હરિજન સેવક સંઘના મંત્રીપદેથી રાજીનામું આપી, સહજ રીતે આવી મળતા જિજ્ઞાસુને સાધનામાર્ગે ગૂઢ પ્રેરણા અને માર્ગદર્શન કરાવવા લાગ્યા.

આમ છતાં ૧૯૪૨ ના ગાળામાં હરિજનો માટે ફાળો એકત્ર કરવા એકલે હાથે ઘુમ્યા. પોલીસોના માર, લોકોના ઠપકા, નેતાઓની ઉપેક્ષા વેઠીને દેશસેવાનું કાર્ય કર્યું. આ કર્મ કરતાં કરતાં સાધકમિત્રોને માર્ગદર્શન આપવા અવિરત પત્રધારા તો ચાલુ જ રાખી. ૧૯૪૭ માં હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપનાનો સંકલ્પ જાગ્યો. ૧૯૫૦ થી ૧૯૬૨ દરમ્યાન નડિયાદમાં શેઠી નદીને કિનારે, સૂરતમાં તાપી નદીને કિનારે, કુંભકોણમ્માં કાવેરી નદીને કિનારે અને નરોડા-અમદાવાદમાં હરિ:ૐ આશ્રમોની સ્થાપના થઈ.

હરિ:ૐ આશ્રમોમાં ઊર્ધ્વજીવનની સાધના માટે મથતી વ્યક્તિઓ માટે ઓરડાઓ બાંધી, એમની દૈનિક અનિવાર્ય જરૂરિયાતો પૂરી પાડી, મૌન-એકાન્ત માટે

અનુકૂળતા કરી આપી; સાધક પોતાને યોગ્ય લાગે તે સાધન દ્વારા પોતાના આંતરજીવનનો પરિચય પામી શકે છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાનું આ કાર્ય ઘણું જ ગૂઢ અને અકળ રહ્યું છે. આ મૌન-એકાન્ત મંદિરોમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાની ચેતનાશક્તિનું અકળ અને વિલક્ષણ માર્ગદર્શન સાધકોને મળતું રહ્યું છે.

૧૯૬૨ થી પૂજ્ય શ્રીમોટાએ પરમ ભાગવતી હેતુને સિદ્ધ કરવા ‘સમાજને બેઠો કરવાનું’ કાર્ય આરંભ્યું. પોતે લખેલા સંખ્યાબંધ પત્રોનાં પુસ્તકો પોતાના મિત્રોએ છપાવી આપેલાં. તેનું વેચાણ કરીને એકઠી કરેલી આશરે બાવન હજાર રૂપિયા જેટલી રકમનું દાન ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદને ચરણે ધરી, શ્રીઅરવિંદ, ભગિની નિવેદીતા જેવી વિભૂતિઓની ભાવનાસૃષ્ટિ પ્રત્યે લોકોનું ધ્યાન દોર્યું. એ પછી બીજા ચૌદ વર્ષ જનસમાજ વચ્ચે અવિરત ધૂમતા રહીને શ્રીમોટાએ સમાજનાં વિવિધ સ્તરોમાં ગુણ અને ભાવ પ્રસારે, અને પરિણામે ‘સમાજ બેઠો થાય’ એવી વિવિધ યોજનાઓ માટે એક કરોડ રૂપિયા એકઠા કર્યાં. એ રકમ પૂરેપૂરી સમાજને ચરણે ધરી. પરમપદને પામ્યા પછી લોકસંગ્રહ ખાતર સમાજ વચ્ચે ધૂમીને ‘અરુઢ શૈલી’ ની દાનગંગાનું અવતરણ કરાવવાનો ભગીરથ પુરુષાર્થ કરનાર પૂજ્ય શ્રીમોટાનું કાર્ય જેમ જેમ મૂલ્યાંકન પામશે તેમ તેમ એનો મહિમા પ્રજા પામશે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ વ્યાપક માનવસમાજ માટે પોતાનું સર્વસ્વ ઉમળકાથી ન્યોછાવર કર્યું. તેઓશ્રીએ પોતાના જીવન અને કાર્ય દ્વારા પુરુષાર્થ, ત્યાગ, પરમાર્થ, સહિષ્ણુતા, ખમીર, હિંમત અને પ્રેમભાવનું એક જવલંત ઉદાહરણ પૂરું પાડ્યું. શ્રીમોટાના આધ્યાત્મિક જીવનની રહસ્યમયતા તો કોક મથતો શ્રેયાર્થી જીવ મૂલવશે ત્યારે જોવા-જાણવાં મળશે. કેમકે તેઓશ્રીએ પોતાના જીવનનું એ ગૂઢત્વ પોતાના અક્ષરદેહમાં કલાત્મક રીતે ગોપાવી રાખ્યું છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ પોતાના પાર્થિવ દેહનો

‘આનંદપૂર્વક’ ત્યાગ કરી, જીવન તેમજ મૃત્યુની ઉત્તમતા અને મંગલમયતા પ્રગટ કરી છે. તેઓશ્રીનો સ્થૂળ દેહ આજે ન હોવા છતાં તેઓશ્રીનો અક્ષરદેહ આપણી વચ્ચે છે. એમના એ અક્ષરદેહનો પરિચય, તેઓશ્રીના પરમપ્રેમરૂપ વિશાળ હૃદયભાવનો સ્પર્શ કરાવ્યા વિના રહેતો નથી. આ દૃષ્ટિએ પણ પૂજ્ય શ્રીમોટા જિજ્ઞાસુઓ માટે સતત સક્રિય જ છે.

ગુજરાતી ભાષામા પ્રગટ થયેલા અધ્યાત્મ વિષયક સાહિત્યમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પત્રસાહિત્ય અને પદ્યસાહિત્યનો વિપુલ અને વૈવિધ્યસભર જથ્થો છે. પત્રો, ઉદ્બોધનો, ચરિત્રો, સ્તુતિ, કીર્તનો, પ્રાર્થનાઓ, અને કવિવર ટાગોરનાં કેટલાંક કાવ્યોના ભાવાનુવાદો જેવા વિવિધરૂપોમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાનું સાહિત્ય પ્રગટ થયેલું છે. તદુપરાંત છેલ્લાં છ વરસ દરમિયાન, પોતાના દેહને અતિપીડાકારી દર્દો હોવાં છતાં, ત્રીસ ઉપરાંત પદ્યપુસ્તકો લખ્યાં છે. એમાં ‘જિજ્ઞાસા’, ‘શ્રદ્ધા’, ‘કૃપા’, રાગદ્વેષ’, ‘મોહ’, ‘શ્રીસદ્ગુરુ’, જેવાં પુસ્તકો અમૂર્ત અને ભાવાત્મક વિષયને, અતિસરળ પદ્યરૂપમાં-અનુષ્ટુપ છંદમાં વિશદ કર્યાં છે. ગઝલરૂપમાં લખાયેલું ‘પ્રેમ’ તો પૂજ્ય શ્રીમોટાની પરમપ્રેમ સાધનાનો અને અનુભવનો અતિગૂઢ ઈતિહાસ-સંકેત છે.

‘જીવનદર્શન’ ‘જીવનસંશોધન’ આદિ તેર જેટલાં પુસ્તકોમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાએ જિજ્ઞાસુઓને લખેલા પત્રો છે. પુસ્તકનાં શીર્ષકો સૂચવે છે તેમ એ બધાં જ પત્રોમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાએ મનુષ્યને મળેલા આ જીવનનો મહિમા કર્યો છે કેમકે આ જીવન દ્વારા જ, આ જીવનમાં જ દિવ્યજીવનના અનુભવની શક્યતા છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ સંસારનો હેતુ પણ ઉચ્ચજીવનના અનુભવ માટે સ્વીકાર્યો છે. માટે તેઓશ્રીએ પોતાના આ પત્રો દ્વારા જીવનના રોજિંદા કર્મો તથા વ્યવહારોને કેવી ભૂમિકાથી, કેવા હેતુથી સ્વીકારવાં અને સત્કારવાં એનું સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન આપ્યું

છે. જીવનના કો'ક આદર્શ ખાતર મરી મથવાની તમન્ના કેમ કેળવવી, અને એ માટે જીવનમાં સત્ત્વ ગુણોનું પ્રાગટ્ય ભાવપૂર્વક કેવી રીતે કરવું એનો ઉપદેશ તેઓશ્રીએ પોતાના જીવનના અનુભવોને વર્ણવતાં, વર્ણવતાં કર્યો છે. પરિણામે એમનાં આ પુસ્તકોમાં સંસારયાત્રી માટેનું વ્યવહારુ પાથેય આસ્વાદ્ય બની રહે છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કર્મનો મહિમા સમજાવતાં કર્મની ગહન ગતિ, એના દૃઢ સંસ્કારો અને એનાં અકળ પરિણામોની જે સમજૂતી આપી છે એ ગુજરાતી ભાષામાં પ્રગટ થયેલાં અન્ય ચિંતન પુસ્તકોમાંથી પ્રાપ્ત થવી મુશ્કેલ છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની આ અનુભવચિંતનધારા વાચકને કર્મનો યથાર્થ મહિમા કરતા પ્રેરે છે. વળી પ્રમાદને હઠાવવાનો પુરુષાર્થ પણ બક્ષે છે.

પરંતુ સંસાર અને કર્મ એ મનુષ્યના જીવનઅનુભવ માટેનાં સાધનમાત્ર છે. એ દ્વારા માનવીએ તો પ્રભુભાવને અનુભવવાને મથવાનું છે. માણસે એના જીવનધ્યેયને સતત નજર સમક્ષ રાખવાનું છે. એ માટેની જાગૃતિ અને સભાનતા સાથેની એની યાત્રાથી જ એ ઊર્ધ્વગતિ કરી શકે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ એમના વિપુલ પત્રસાહિત્યમાં 'જાગૃતિ' - 'સભાનતા' માટે વારંવાર કહ્યું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ એમના સાધના માર્ગને 'જાગૃતિયોગ' કહ્યો છે.

એમના સાધનામાર્ગની બીજી વિશેષતા એ છે કે આ સાધના કાજે સંસારથી ભાગવાનું નથી, માટે પ્રત્યેક વસ્તુ, વિચાર, લાગણી, ઊર્મિ, ભાવ તેમજ સાંસારિક સંબંધો, વ્યવહારો, પરિસ્થિતિ, સંજોગો, સુખ, દુઃખ, આપત્તિ, આદિનો ધ્યેયની સભાનતા સાથે ઉપયોગ કરવાનો છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ઉપભોગમાં ગુલામીનો ભાવ જોયો છે. મનુષ્યને મળેલી આંતરિક સંપત્તિ, વિચારવિકાર, વૃત્તિ, આદિનો પ્રભુને પામવા કાજે ઉપયોગ કરવાથી એ સર્વ વલણો પર સ્વામીત્વ-કાબૂ આવે છે. ઉપભોગના ત્યાગ દ્વારા ઉપયોગ સિદ્ધ

કરવાનો છે. ભોગને યોગમાં રૂપાંતરિત કરવાની પૂજ્ય શ્રીમોટાની રીતિ વિરલ છે.

એ માટે સંસાર વચ્ચે રહીને આચરી શકાય એવાં સાધનોમાં ભગવાનનાં નામસ્મરણનો મહિમા પૂજ્ય શ્રીમોટાએ દિલના પૂરા ઉમળકાથી ગાયો છે. અવિરત નામસ્મરણથી અંતઃકરણોનો કેવો લાક્ષણિક અને અલૌકિક વિકાસ સધાય છે એની બુદ્ધિગમ્ય સમજૂતી પૂજ્ય શ્રીમોટાએ આપી છે. આ ઉપરાંત, ભજન, કીર્તન, પ્રાર્થના, આત્મનિવેદન, સમર્પણ, ભાવના આદિ સાધનોની યથાર્થતા અને ઉપયોગિતા તેઓશ્રીએ સમજાવી છે. આ સાધનો સાધ્યને ખાતર સાધવાના છે. એનો સતત અભ્યાસ કરી, એને નિરંતરતામાં પ્રગટાવવાનાં છે. અને છેલ્લે એનું સાધ્યમાં સમર્પણ કરી, એનીય પાર નીકળીને અતિસૂક્ષ્મ અનુભવની યાત્રા કરવાની છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં લખાણોમાં સૂક્ષ્મજીવનની યાત્રાના ઘણા જ સંકેતો મળે છે. આ ઉપરાંત પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ધ્યાન, ધારણા, ત્રાટક, જેવાં ગૂઢ યોગસાધનો વિષે પણ સમજૂતી અને માર્ગદર્શન આપ્યાં છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાના પ્રગટ સાહિત્ય સાથે અન્ય મહાત્માઓનાં લખાણોનું સામ્ય કેટલાંક વિદ્વાનોને જણાયું છે. શ્રી ઉમાશંકર જોષીએ 'મનને'માં મહારાષ્ટ્રના સંત નામદેવ ના 'મનાયે શ્લોક'ની; શ્રી નગીનદાસ પારેખને 'નર્મદાપદે'માં કેટલાક સંસ્કૃત કવિઓની રચનાઓની અને પ્રો. રા. બ. આઠવલેને પૂજ્ય શ્રીમોટાના પત્રોમાં શ્રીઅરવિંદના પત્રોની છાયા ભાસી છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં લખાણોમાં જોવાયેલું આ આકસ્મિક સામ્ય તે તે લેખકના 'અનુભવ'નું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ પોતાના જીવન દરમિયાન અવિરત કામ કર્યું છે. માત્ર 'ભગવદ્ગીતા' સિવાય તેઓશ્રીએ બીજાં કોઈ શાસ્ત્રો કે પુસ્તકો વાંચ્યા નથી. એ હકીકત સિદ્ધ કરે છે કે પૂજ્ય શ્રીમોટાનું લખાણ એમના આંતરાનુભવની વાણી છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાને ગદ્ય લખવા કરતાં પદ્યમાં વ્યક્ત થવાનું અધિક સહજ હતું. ગદ્ય લખાણમાં તેઓશ્રીની વાક્યરચના ઘણીવાર સંકુલ બની જતી, છતાં એમાં કશી દુર્બોધતા પ્રગટતી નહિ. જ્યારે પદ્ય લખાણોમાં તેઓશ્રી વાત કરતા હોય એટલી સહજતાથી અધિક વિશદ બની શકતા. તેઓશ્રીનું કથન પદ્યમાં ટૂંકુ અને ચોટદાર બની રહે છે. તેઓશ્રીએ વિવિધ છંદો પ્રયોજ્યા છે. પણ અનુષ્ટુપ એમને ફાવી ગયેલો છંદ છે. આમ છતાં હરિગીત, વસંતતિલકા, શાર્દૂલવિકીડિત, મંદાકાંતા, શિખરિણી, ભુજંગી, જૂલણા, આદિ સંસ્કૃત છંદો સહજ રીતે પ્રયોજ્યા છે. પરંતુ ‘શ્રી ગંગાચરણે’ નામના સ્તુતિ કાવ્યની પ્રત્યેક પંક્તિમાં શિખરિણી-મંદાકાન્તાનું પ્રયોજન વિશિષ્ટ છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની આવી રચનાઓ સાહિત્યિક અભ્યાસની દૃષ્ટિએ મૂલવવા જેવી છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનું પ્રકાશિત સાહિત્ય એ તેઓશ્રીનું

એક મહાન કાર્ય છે. એમાંથી અનુભવાતો એમના પ્રેમાળ મધુર હૃદયનો સ્પર્શ; ગહન-ગૂઢ અને તત્ત્વપૂર્ણ વિષયની સરળ સાદી અને ક્યારેક તો ગામઠી ભાષામાં સમજૂતી, શાસ્ત્રીય પરિભાષાના ઉપકરણ વિના શાસ્ત્રીય વિષયનું સૂત્રાત્મક, વિશદ અને નૂતન બુદ્ધિગમ્ય અર્થ પ્રતિપાદક વિવરણ આદિ સાહિત્યિક વલણોને આ લખાણોમાં અનુભવી શકાશે.

પૂજ્ય શ્રીમોટા ગુજરાતી પ્રજાના વહાલસોયા ‘મોટા’ બની રહ્યા છે. એમના અક્ષરદેહની ઉપાસના-આરાધના આપણા બુદ્ધિજીવી પ્રજાવર્ગને અનેક રીતે માર્ગદર્શન અને પ્રેરક બની રહે તેવી છે. આ બધું લખાણ એમના પરમપ્રેમભાવનું એક લાક્ષણિક અલોકિક સ્ફુરણ છે. એમનું એ રીતે પ્રગટેલું વહાલ ગુજરાતની પ્રજા માણે-નાણે-અને એ રીતે એમને પ્રમાણે એવી ભાવના, આ લેખ પૂરો કરતાં વ્યક્ત કરું છું.

પદની રજૂલિકાનો પ્રતાપ, પૃ ૧ થી ૯

બહેનો પ્રત્યેનું વલણ

અનુષ્ટુપ

આદર ભક્તિનો ભાવ માતા, બે’નો પ્રતિ ઊંડો,
જગાડ્યા કરવો હૈયે આર્તને આર્દ્ર પ્રેમથી.
સ્ત્રીઓ તો વિશ્વની માતા તુચ્છતાપાત્ર તે નથી,
એમને તુચ્છકાર્યાથી આપણું બગડે વળી.
માનવીએ બનાવીને પોતાની લાલસા તણી,
એને ભોગ, ગુલામીને વિશ્વમાં નોતર્યા કરી.
જ્યાંસુધી માનવીનામાં પવિત્ર ભાવના ઊંડી,
જાગશે ના સ્ત્રીઓ પ્રત્યે, તે રહે પશુ ત્યાંસુધી.
વિશ્વનું ક્ષેત્ર તો સ્ત્રીઓ એને જે ભાવના મહીં,
ઊંચે ચઢાવતો, સેવા કરે અમૂલ્ય વિશ્વની.

બનારસ, જીવન સંદેશ આ પૃ. ૧૬૨
૬-૩-૧૯૪૪

પ. પૂ. શ્રીમોટાને

આજ આવ્યો છું ભક્તિભાવથી તુજ ચરણે,
પ્રેમભર્યા દિલથી વિનવું છું હું આપને;
જિંદગીતણા વર્ષો વહ્યાં આ સંસારમાં,
સ્નેહે હાથ મારો ઝાલજો આ ભવાટવીમાં;
હું છું અતિ પામર માનવી આ જગતે,
શ્રદ્ધા સુમન ભરીને આવ્યો છું આશ્રમે;
હરિ:ઐ નું સ્મરણ બતાવ્યું છે મુજને,
ના છોડું એ સ્મરણ, શક્તિ એવી આપજે,
દિનરાત દર્શન કરતો રહું આપના,
દૃષ્ટિ રે એવી આપજો, કરું હું પ્રાર્થના,
“પૂ. શ્રીમોટા” હૃદયકમળે બિરાજશો,
વિનંતી મારી એ, કરુણાએ સ્વીકારશે.

૨૬-૫-૨૦૧૮

ડૉ. સુધીર મોદી

શ્રીમોટાને સાધનાકાળ દરમિયાન એકાંત માટે મુશ્કેલી પડતી હતી, એવી મુશ્કેલી કોઈ શ્રેયાર્થીને ન નડે એટલા માટે તેઓશ્રીએ મૌન-એકાંત-મંદિરોની મૌલિક યોજના કરી.

હરિ:ૐ આશ્રમ માટે શ્રીમોટાના અંતરમાં આદેશ થયો પણ એ આશ્રમ બંધાવવા માટે પૈસા મેળવવા પડે. લોકો પાસેથી એ પૈસા તો મેળવે પણ એનો બદલો કઈ રીતે વાળી શકાય ? શ્રીસદ્ગુરુએ સધિયારો આપ્યો : ‘બદલાની ચિંતા તું ન કરીશ, એમને બદલો હું વાળી આપીશ, અને શ્રીમોટાએ હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના કરી. એમના આશ્રમો દક્ષિણ ભારતમાં કુંભકોણમ્માં, સુરતમાં, નડિયાદમાં છે.

હરિ:ૐ આશ્રમ માટે સ્થાપના કરાઈ એ પહેલાં પૂજ્ય શ્રીમોટા મૌન-એકાંતની સાધના પ્રેરતા હતા. (દક્ષિણ ભારતમાં કેરાપટ્ટીમાં એકાંત સ્થાને આવેલા મકાનમાં તેઓશ્રીએ સાધના પ્રેરી હતી.) હરિજન આશ્રમની મીરાંકુટિરમાં (અમદાવાદ) પણ તેઓશ્રી મૌન આપતા હતા. સુરતના કુરુક્ષેત્રમાં આવેલા સ્મશાન પાસે કંતાનથી આડશ કરીને પણ મૌનએકાંતની સાધના માટે અનુકૂળતા કરેલી હતી. મતલબ કે મૌનએકાંત સાધના માટે તેઓશ્રીએ કોઈપણ સાધનનો અને સ્થળનો યોગ્ય ઉપયોગ કરેલો.

શ્રીમોટાના આશ્રમો નદી કિનારે આવેલાં છે. અને પ્રત્યેક સ્થાન પર સ્થપાયેલા આશ્રમો પાછળ આધ્યાત્મિક જીવનની સાધનાનો ઈતિહાસ પડેલો છે.

હરિ:ૐ આશ્રમો જિજ્ઞાસુઓને આત્મમંથન માટે બધા જ પ્રકારની અનુકૂળતા પૂરી પાડે છે. અંધારા ઓરડામાં શ્રેયાર્થીએ સાત, ચૌદ, એકવીસ કે એકમમાં ઈચ્છે તેટલા દિવસ સુધી પોતાને યોગ્ય લાગે એ સાધન દ્વારા મથામણ કરી શકે છે. અત્યાર સુધીમાં

વધુમાં વધુ સળંગ ૩૮૮ દિનનો વિક્રમ છે. એ ઓરડાઓમાં હવે તો વીજળીના દીવાઓ છે. બાથરૂમ - જાજરૂની પણ સગવડ છે. ખોરાક પણ સમયસર દીવાલમાં રાખેલી બારી દ્વારા પહોંચાડવામાં આવે છે. મૌન ખંડથી શ્રેયાર્થીએ બહાર આવવાનું નથી, તેમ જ ટપાલછાપાં જોવાનાં હોતાં નથી. સવારે ચાર વાગ્યાથી રાતના આઠ લગી પોતાને યોગ્ય લાગે એ રીતનો સાધના અભ્યાસનો કાર્યક્રમ ગોઠવીને પોતાના વિકાસ માટે મથી શકે છે.

શ્રીમોટા સંચાલિત આ મૌનમંદિરમાં નર્યુ એકાંત અને અંધકાર હોવા છતાં દિવ્ય પ્રેમચેતના સાધકને અગોચર અને ગૂઢ રીતે સહાય કરે છે. આવા પ્રકારની સહાયના અનેક પ્રકારે અનુભવો થતા હોય છે. મૌનમંદિરોની આ અનુભૂતિઓ દિવ્યજીવનની શક્યતાની પ્રતીતિ કરાવનારી હોય છે.

શ્રીમોટા કહે છે કે : ‘આ મૌન એકાંત સાધનાથી જીવ એકદમ શિવ થઈ જતો નથી. પણ એના સૂક્ષ્મ કરણો પર ઊર્ધ્વ જીવનની અભીત્સા કાજેના વજ્રલેપ સમા સંસ્કારો અવશ્ય પડે છે. એ સંસ્કારો યોગ્ય કાળે પરિપક્વ થઈ જાગ્રત થાય છે. અને એ જીવને જીવનના વિકાસના પંથે મૂકી આપે છે.

હરિ:ૐ આશ્રમ દ્વારા પૂજ્ય શ્રીમોટાનું આ કાર્ય ઘણું જ મહાન કાર્ય છે. એનું મૂલ્યાંકન કોઈ બાહ્ય પરિબળોથી કે સ્થૂળ સાધનોથી થઈ શકે નહિ. તેઓશ્રીની પ્રેમસ્વરૂપ ચેતનાની સહાય, માર્ગદર્શન મૌનએકાંતમાં બેસનાર સાધકને મળ્યાં જ કરે છે. આશ્રમોમાં હાજર પણ ન હોય છતાં મૌનએકાંત મંદિરમાં બેઠેલા સાધકને એમની સૂક્ષ્મ હાજરીનો વિવિધ તેમ જ ગૂઢ સ્વરૂપે અનુભવ થયા જ કરતો હોય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાનું આ ગૂઢત્વ(Mysticism)

એ જ શ્રીમોટાનું સ્વરૂપ છે. એ દ્વારા એમનું કાર્ય અકળ રીતે સંસારમાં વિસ્તરી રહ્યું છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ તા. ૨૩-૭-૧૯૭૬ ના રોજ પોતાના સ્થૂળ દેહનો ત્યાગ કર્યો એ પછી આજે સોળ વરસ પછી પણ મૌનએકાંતની સાધના માટે તત્પર શ્રેયાર્થીઓની સંખ્યા વધતી જ રહી છે. નડિયાદ તથા સુરત આશ્રમનાં મૌનએકાંત માટેના ઓરડાઓમાં બેસવા માટે બે વરસ સુધી રાહ જોવી પડે એવી સ્થિતિ થઈ છે આ દર્શાવે છે કે પૂજ્ય શ્રીમોટાએ પ્રેરેલી આ

સાધનાપદ્ધતિ કોઈપણ પ્રકારની પ્રચાર પ્રક્રિયા વિના પ્રસરી રહી છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાની સ્થૂળ હયાતિ ન હોવા છતાં મૌનએકાંતમાં બેસનાર ‘જીવ’ને મૌનએકાંતનો સમયગાળો આનંદ અને ઉલ્લાસભર્યો અનુભવાય છે. આ હકીકત પૂજ્ય શ્રીમોટાની સૂક્ષ્મ ચેતનારૂપથી અનુભવાત્મક હાજરીને સાબિત કરે છે.

શ્રીમોટા, આ.૪, પૃષ્ઠ ૮૨ થી ૮૫

દિવંગત આત્માને.... !!! મંગલ મંદિર ખોલો દયામય !

મૃત્યુ એટલે જીવનની મંગળયાત્રા

૧. નટુભાઈ અખાણીના વેવાઈ જયંતભાઈ વી. ઠક્કર (અમદાવાદ) કાઠીવાળા તા. ૧૦-૭-૨૦૧૮ના રોજ દેહવિલય થયેલ છે. તેઓશ્રી મોટેરા આશ્રમમાં ટ્રસ્ટી હતા. તેમજ વિદ્યાર્થીઓને ઘણી સખાવત કરતા હતા.
૨. શારદાબેન રમણલાલ આશરા સાધક - સ્વજન (અમદાવાદ)નો દેહાંત થયેલ છે.
૩. દિવંગતાત્મા શ્રી જયંતિલાલ ડાહ્યાભાઈ પટેલ (જે. ડી. પટેલ) મારબલવાળા તા. ૩-૮-૨૦૧૮ના રોજ ૮૭ વર્ષની જૈફ વયે અમદાવાદ ખાતે દેવલોક પામ્યા છે. તેઓશ્રીના પરિવારમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાની પધરામણી થઈ હતી. તદ્ઉપરાંત હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદના પૂજ્ય શ્રીમોટાના દીક્ષાદિન. વસંતપંચમી નિમિત્તે બે વખત સ્વજનોના મિલન સમારંભના યજમાન પદે પરિવાર દ્વારા ઉજવણી થયેલ હતી. સ્વભાવે તેઓ મિલનસાર હતા. અંબાજીમાં મારબલની ખાણોના માલિક, નાના પાપે મારબલના ધંધાની શરૂઆત કરીને તેઓ અગ્રીમ હરોળમાં પહોંચ્યા હતા. પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યે તેઓનો તેમજ પરિવારના સભ્યોનો દૃઢ ભક્તિભાવ હતો. પૂજ્ય શ્રીમોટા દિવંગતાત્માનું કલ્યાણ કરે એવી પ્રાર્થના.
૪. ડાહ્યાભાઈ ઠક્કર નડિયાદ (જલારામ મસાલાવાળા)નો ઓગસ્ટ-૨૦૧૮ના રોજ દેહાવસાન થયેલ છે.
૫. પૂજ્ય શ્રીમોટાના અનન્ય સ્વજન સર્વશ્રી ઈલાબેન, ઋતુલ તથા હર્ષિલના પૂજ્ય પિતાશ્રી નિમિષભાઈ બળવંતરાય શાહનો તા. ૯-૮-૨૦૧૮ ને ગુરુવારના રોજ સ્વર્ગવાસ થયો છે. પ્રભુ દિવંગતાત્માને ઊર્ધ્વ ગતિ અર્પે તેવી પૂજ્ય શ્રીમોટાને પ્રાર્થના.
- ૬, નરોડાના સ્વજનશ્રી નટુભાઈ પટેલ રહેવાસી હરિવલ્લભ સોસાયટી નરોડાનો તા. ૧૭-૮-૨૦૧૮ના રોજ દેવલોક પામ્યા છે. પ્રભુ દિવંગતાત્માને ઊર્ધ્વ ગતિ અર્પે તેવી પૂજ્ય શ્રીમોટાને પ્રાર્થના.

સર્વે દિવંગત આત્માઓને પૂજ્ય શ્રીમોટા કલ્યાણ કરે એવી પ્રાર્થના.

દોષ તથા અકળામણનું નિવારણ

‘આપણે બીજાના દેખાઈ આવતા દોષનું તથા એથી આપણને થતી અકળામણનું નિવારણ કેવી રીતે કરવું ?’

શ્રીમોટા : આપણું પોતાનું કોઈ સ્વજન હોય, એને માટે આપણને લાગણી થતી હોય, અને તેનો દોષ જોઈને જો આપણે અકળાઈ ઊઠતા હોઈએ કે મનમાં ને મનમાં ધૂંધવાયા કરતા હોઈએ તો બરાબર એ જ વેળાએ નહિ, પણ, આપણે શાંત થઈએ અને એ પણ શાંત હોય તેવી વેળાએ ઘણીઘણી નમ્રતાથી, હૃદયની માર્દવતાથી અને દિલના પ્રેમભાવથી સામા સ્વજનને આત્મનિવેદનભાવે બધું કહી દેવાનું કરીને આપણે ખાલી થઈ જવું.

‘નમ્રતા અને માર્દવતાથી કહેવું’ એટલે કેવી રીતે કહેવું ?’

શ્રીમોટા : આપણે શાંત થયા હોઈએ છતાં પણ અંદરથી શાંત ન હોઈએ, એટલે ‘આપણે જ સાચા છીએ’ એવું આપણું વલણ પાકું હોય છે. શાંતિને લીધે આપણે આપણા એવા વલણનો સમજણપૂર્વક ત્યાગ કરવાનો. એટલો અહંકાર મોળો પાડવાનો. એથી આપણે નમ્રભાવમાં પ્રવેશી શકીએ. ‘હૃદયની માર્દવતા’ એટલે સામી વ્યક્તિ માટે કઠોરતા કે દ્વેષભાવ કે વેરભાવ ન રાખવાની સભાનતા કેળવવી. એથી સામી વ્યક્તિનો દોષ આપણા દિલમાં પ્રવેશ્યો હશે તોપણ એ ઠસી જશે નહિ. એ પછી આપણને સામી વ્યક્તિના જે કાંઈ દોષો દેખાતા હોય તે બધા જ દોષ એમના નથી, પણ આપણા પોતાના જ છે એવો ભાવનાત્મક સ્વીકાર કરીને આપણે પોતે પોતાને જ

કહેતા હોઈએ એવો ભાવ ધારણ કરીને કહેવું. મતલબ કે સામી વ્યક્તિને મોઢામોઢ કહેવું નહિ પણ આ બધું જે આપણામાં જાગેલું હતું, અને હજી પણ જે પડી રહેલું હતું એ ખાલી કરી દેવાના ભાવથી પોતાને જ સંભળાય એમ નિવેદન કરવું. આવો અભ્યાસ પાડવાથી સામી વ્યક્તિના દોષ જોવાનું ઓછું થશે. એ સાથે સામી વ્યક્તિના દોષનું વારંવાર મનમાં પ્રકટવું એ આપણી પોતાની નબળાઈ છે એ સત્યને આપણે બરાબર સમજવાની જરૂર છે - અને આમ કરવાથી આપણે એ સમજી શકીશું.

મારી આ વાત તમે ખૂબ શાંત ચિત્તે વિચારજો અને પ્રયોગ કરી જોજો.

દોષના વિચારથી દોષના સંસ્કારો

‘બીજાના દોષના વિચારો કરવામાં અને આપણે જ ખરા છીએ અને બીજા ખોટા છે એ સમજણમાં રહેલી સૂક્ષ્મ ભૂલ સમજાય છે. મોટા, આ પ્રમાણે દોષ જોવાના સંસ્કારો અમારામાં પડેલા જ હશે ને? એવા સંસ્કારોથી ભરેલું આ જગત શું આવું જ રહેવાનું?’

શ્રીમોટા : આપણે જગતને સુધારી શકવાના નથી અને સૌ કોઈ પોતપોતાની ગતિમાં વહ્યા કરવાનું છે. આપણે તેને અટકાવી શકવાના નથી. તો આપણે શા માટે નાહકના દુઃખી થવું ?

આપણા મનમાં બીજાના દોષ વારંવાર પ્રકટાવીને, તેમજ એ પ્રમાણે વિચારો કરી કરીને આપણે આપણા ચિત્તમાં દોષના જ સંસ્કારો પાડીએ છીએ. જે પ્રકારના સંસ્કારો પડ્યા તે પ્રકારના જીવનનું નિર્માણ થયું એમ સમજવું. માટે આપણા મનમાં તેવા દોષોનું સ્ફુરણ થાય તેવી વેળાએ જાગ્રત બનીને

વિચારવું કે શું આપણે આવી જાતના સંસ્કાર પાડીને આવી જાતનું જીવન નિર્માણ કરવું છે ?

આપણને હજી જીવનવિકાસની ખરી તાલાવેલી લાગી નથી. તેથી આપણને આવા બધા પ્રશ્નો ઊઠે છે. કોઈને સમજાવવાથી પણ તેના દોષ દૂર થાય છે તે માન્યતા પણ સાચી નથી. પણ એવી વ્યક્તિને જ્યાં સુધી લાગતું નથી, ડંખતું નથી કે સાલતું નથી, તેમજ તેને એનો પૂરેપૂરો પશ્ચાત્તાપ થતો નથી ત્યાંસુધી તેવો જીવ તેમાંથી નીકળી શકવાનો નથી. એ નક્કી જાણવું.

માટે આપણે સુખી થવાનો માર્ગ આપણે પોતે ખોળી કાઢવાનો છે અને એને માટે મથવાનું છે. સંસારમાં બીજી વ્યક્તિઓને અંગે આપણે ભાગે જે જે વર્તન આવ્યું હોય, તે આપણે પ્રેમભાવે, આપણા પોતાના વિકાસના હેતુના ધોરણથી, તેમના પરત્વે સદ્ભાવ પ્રકટાવી-પ્રકટાવીને શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે જો વર્ત્યા કરીશું તો એવા પ્રકારના સદાયરણમાંથી આપણને શાંતિ મળવાની છે એ નક્કી છે.

સત્પુરુષની સહાય

‘આપે ‘પ્રભુપ્રીત્યર્થે વર્ત્યા કરવાનું’ કહ્યું એમાં પૂરી સમજણ ન પડી. આપે દર્શાવ્યું એ રીતે વર્તન કરવા માટે આપની મદદ ન મળે ? આપ સમર્થ છો. આપનામાં ચેતન પ્રગટેલું છે. તો અમને આપની સહાયથી વંચિત કેમ રાખો ?’

શ્રીમોટા : (ઉગ્ર અવાજે) આ જીવમાં સામર્થ્ય છે-અને ચેતન પ્રગટેલું છે એવું કહેવા પાછળ તમને ભાનબાન છે કે નહિ ? જેનામાં રહેલા ચેતનના સામર્થ્યનો સહેજ પણ અનુભવ જેને હોય એ આવો લેવાઈ ગયેલો હોય ખરો ? અનુભવ વિનાની ખાલી ખાલી લૂખી વાતો કરવી નહિ.

મદદ તો પ્રત્યેક માનવી પોતે પોતાની જાતને

કરી શકતો હોય છે. હું પણ ભગવાનની ચેતનાશક્તિનું માટીનું એક ભાંગ્યું-તૂટ્યું રમકડું જ છું ને ? સાંભળી લો, ધ્યાન રાખીને સાંભળો કે મદદ આપી, આપી શકાતી નથી; મદદ આપવાની તો કેટકેટલી ઈચ્છા આતુરપણે હોય છે ! પણ તેવી વેળાએ એવા મદદકર્તાની અધીરાઈનો આંક ક્યો માનવી માપી શકવાનો છે ?

માટે જો આપણે પ્રત્યેક પળ જીવંત ચેતનાશક્તિથી ભગવાનની પ્રેમભાવયુક્ત સ્મૃતિમાં રાખવાનો અભ્યાસ રાખ્યા કરીશું અને આપણા સર્વ કર્મમાં, ભગવાનના ભાવ ખાતર-મતલબ કે જે કાંઈ કર્મ કરીએ તે વખતે એ કર્મના કર્તાભાવ ત્યજવાના ભાવ સાથે-આપણે બધા પ્રવર્તતા રહેવાનો જીવતો અભ્યાસ કેળવ્યા કરીએ તો તમે જેની મદદ ઝંખો છો એની મદદ છે જ.

‘આપને માનીએ છીએ એટલે આપને કહું છું; નહિતર મારાથી બોલાય?’

શ્રીમોટા : એમ નથી, આપણે કશું પણ બોલીએ છીએ ત્યારે એનો ખરો ભાવાર્થ આપણે સમજતા હોતા નથી. ખાલી ખાલી ‘માનવા’ની વાત હું સ્વીકારી શકતો નથી. દરેક ભાવનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ જોઈએ.

તમે જેને માનો છો એની ચેતનાશક્તિને આપણા આધારમાં, આપણા વ્યવહારમાં, આપણા વિચારોમાં, આપણા કર્મમાં, આપણી ભાવનામાં કેટલો વખત મૂર્તિમન્ત કરો છો ? આપણો ‘આધાર’ એટલે આપણું ‘હૃદય’ તેમજ આપણાં અંતઃકરણો-મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્-કેટલો સમય એનામાં હોય છે ?

હું તો કહું છું ભલા ! હૃદયની શુદ્ધ નિર્મળતમ ભાવનાથી એનો પૂરો પ્રયોગ તો કરો. એને તમારા

અનુસંધાન પાન ૧૮ ઉપર

સાબરમતી આશ્રમ • તા. -૧૨-૧૯૪૨

પૂર્ણપુરુષને પિછાનવો અને તેની બરાબર કદર કરવી એ કંઈ સહેલી વાત નથી. સાધારણ રીતે આપણામાં પૂર્ણપુરુષ વિશે ભિન્ન ભિન્ન વિચારો પ્રવર્તે છે. પુસ્તકોનાં વાંચનથી, આપણી પોતાની કલ્પનાના તરંગોથી, આપણી પોતાની સમજણના દષ્ટિબિંદુથી અને સમજના પ્રચલિત વિચારોથી, પૂર્ણપુરુષની રહેણીકરણી વિષે અમુક દઢ ખ્યાલો આપણામાં પહેલેથી જ ઘર કરી બેઠેલા હોય છે.

ઘણાની દષ્ટિએ પૂર્ણપુરુષ એટલે જેણે પોતાના જીવનની જરૂરિયાતો ઓછામાં ઓછી કરી નાખી હોય, દલિતો અને ગરીબો માટે તેનામાં અત્યંત કરુણા હોય; તેને પોતાની વ્યક્તિગત-અંગતમુક્તિની કંઈ જ પડી ન હોય; તે તો સમસ્ત માનવસમુદાય માટે દયાનો સાગર જ હોય અને માનવજાતના ઉદ્ધાર માટે જ તે મથે. બીજા કેટલાક એમ માને છે કે પૂર્ણપુરુષ એટલે જે મૌન પાળે અથવા ઓછામાં ઓછું બોલે તે. તેનો ચહેરો શાંત. ગંભીર હોય. તેની સમીપ પહોંચતાં જ તેની ભવ્યતાની અથવા સાધુતાની છાપ આપણા ઉપર પડે જ પડે વગેરે વગેરે, પણ જો તે ખડખડાટ હસતો માલૂમ પડ્યો કે કોઈ સાધારણ પ્રવૃત્તિમાં મશગૂલ થતો દેખાયો, દુન્યવી વિષયોમાં રસ લેતો અને તેની “ક્ષુદ્ર” બાબતો વિષે છૂટથી વાતો કરતો જણાયો-તો, બસ, ખલાસ-તે ગમે તેવો મહાન હોય તોપણ તેમની નજરે તો એ બહુબહુ તો પોતાની ભારે શક્તિ અને બુદ્ધિથી લોકો ઉપર પ્રભાવ અને સત્તા બેસાડનાર અને પોતા તરફ બધાંને આકર્ષનાર એવો પુરુષ જ દેખાશે. આવા લોકો એને સાધારણ પુણ્યશાળી અથવા ચારિત્ર્યવાન અને સમર્થ ગણવાની ઉદારતા પણ બતાવે, પણ આખરે તો એ ‘દુન્યવી’

એટલે નીચલી પાર્થિવ-ભૂમિકામાં જ રખડનારો એમને લાગશે.

પણ આંખે ઊડીને વળગે એવી, ઉપર લખ્યા મુજબની ચિઠ્ઠીઓ કંઈ પૂર્ણપુરુષને કપાળે ચોંટાડેલી હોતી નથી. શાક વેચનારે, કાપડિયાએ અને હોંશિયાર ઝવેરીએ એક જ હીરાની જુદી જુદી કિંમત આંકી, એ વાત આ બાબતમાં પણ બરાબર લાગુ પડે છે. સાચા સંતની બાબતમાં તો શું, પણ દરેક અસાધારણ વિભૂતિવાળા સત્ત્વની પૂરેપૂરી કદર તો તેનાથી જ થાય કે એ વિષયમાં ભાવજ્ઞાનપૂર્વક મંથન કરીને નિષ્ણાત થયો હોય. એમ કહેવાય છે કે પ્રો. આઈન્સ્ટાઈનનો સાપેક્ષવાદ આજે પણ દુનિયાને વેઢે ગણાય એટલા માણસો પૂરેપૂરી રીતે સમજે છે, એ જ રીતે “પૂર્ણપુરુષ” પૂર્ણપુરુષ તરીકે તેને જ દેખાય કે જેનામાં એને માટેની દષ્ટિ હોય અને કદર કરવા યોગ્ય હૃદય હોય.

આ કારણસર, આ લેખમાં પ્રસ્તુત વિષય વિષે સત્યની સીમા બતાવાઈ છે, એવો જરા પણ દાવો નથી. એમાં અનેક ત્રુટિઓ હોવાનો પૂરો સંભવ છે. આ તો એ વિષય પરત્વે અંગુલિદર્શનનો માત્ર નમ્ર પ્રયાસ છે. કૈંક અંશે સાચા સંતોના સહવાસથી, કૈંક અંશે હાર્દ શોધી કાઢવાનો એકમાત્ર ઉદ્દેશ રાખીને કરેલાં પુસ્તકોનાં વાંચનથી, કૈંક અંશે ગમે તેવી જાજવલ્યમાન વિભૂતિ હોય તોપણ તેનાથી અંજાઈ ન જવાનો નિશ્ચય કરીને તેનાં કથન અને વર્તનનાં યથાશક્તિ શાંતચિત્તે કરેલાં અવલોકન અને મનનથી અને કૈંક અંશે સામસામા કે જુદા જુદા વિચારોના પ્રચંડ ઝંઝાવાતથી ઘસડાઈ ન જવાના દઢ નિશ્ચયથી જે કંઈ સમજાયું છે, તેનો નિચોડ આ લેખમાં આપવાનો પ્રયત્ન છે. સાચો સંત કેવો હોવો જોઈએ તે વિષે

જ્યાં સુધી આપણા મનમાં અમુક મંતવ્યો જડ ઘાલીને બેઠાં હોય ત્યાં સુધી હિરણ્યમય પાત્રમાં છુપાયેલું સત્યનું મુખ-આ ઠેકાણે સંતનું સાચું દર્શન-જોવું અશક્ય છે. એને માટે તો પૂરેપૂરા નિરાગ્રહી, એટલે કે પરિણામની ભીતિ રાખ્યા વગર સત્યદર્શનની ઉત્સુક્તા જ્યાં આપણને દોરી જાય ત્યાં જવાની તૈયારીવાળા, સાહસવાળા અને શ્રદ્ધાવાળા માનસની જરૂર છે, તે વિના સત્યદર્શન અશક્ય છે.

પૂર્ણપુરુષની પૂર્ણતા કંઈ સ્થૂળ આંખોથી દેખાય એવા સ્થૂળ ક્ષેત્રમાં નહિ પણ મન કે હૃદય કે સ્વભાવના સૂક્ષ્મ પ્રદેશમાં જ રહેલી છે, અને તેથી તે જોવા માટે સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ જ કામ લાગે, એ મહત્વની હકીકત આપણે આ બાબતમાં ભૂલવી ન જોઈએ, તેથી જ સંતને ઓળખવા માટે ઉપર લખેલું વિવરણ લખવું પડ્યું.

વળી, બીજું કારણ એ છે કે ઉચ્ચ કોટિનો આત્મા લગભગ અપારદર્શક છે. કોઈ ખટપટિયા, પ્રપંચી માણસની ચાણક્યનીતિ હજુ પારખી શકાય, તેને પકડી પાડી શકાય પણ પૂર્ણપુરુષ કયા ઉદ્દેશથી અમુક કામ કરે છે તે શોધી કાઢવું ઘણું કઠણ છે. તેના ઉદ્દેશોને આપણી કલ્પના સાધારણ રીતે પહોંચી શકતી નથી. આપણે તો આપણા ક્ષુદ્ર માનસના ગજથી તેના માનસનું માપ કાઢવા જઈએ છીએ, પણ જોકે પૂર્ણપુરુષ પણ આપણા જેવો જ હાડયામનો મઢેલો માણસ છે તેમ છતાં, એનો દેહ તો એ વિભૂતિનો બહુ જ અલ્પાંશ છે, પણ તેના અસામાન્ય, અદ્ભુત, કેટલીક વાર ચમત્કારી લાગે એવા અનુભવને લીધે મનુષ્યરૂપ ધારણ કરનાર એ પુરુષ ખરી રીતે ગગનસ્પર્શી છે. એનું માનસ કે જીવ આકાશ જેટલાં વિશાળ છે. અને તેથી એમાંથી ઉદ્ભવેલી કૃતિઓ બહારથી તદ્દન સાધારણ કે કેટલીક વખતે ઊલટી વિકૃત દેખાય છે, છતાં સાચી રીતે લોકોત્તર હોય છે.

દાખલા તરીકે, જે જે પ્રસંગો સંસારના રસિયાઓને ખૂબ કલેશ કરાવનારા અને દિલ હલમલાવનારા થઈ પડે છે તે પ્રસંગોએ એ તો પૂર્વવત્ શાંત જ રહેલો દેખાય. દયાહીન શત્રુનું ભયંકર આક્રમણ, દુષ્કાળરૂપી રાક્ષસનું સર્વભક્ષણ, કે બીજી કોઈ આસમાની સુલતાની કે જીવલેશ વ્યાધિનો ઝપાટો વગેરે ઉલ્કાપાતો પણ એને સ્પર્શ પણ કરી શકતા દેખાતા નથી. ઉપરછલ્લી દૃષ્ટિએ એ આમ છેક હૃદયહીન પણ દેખાય.

પણ સાચી રીતે એ નિષ્કર નથી. જે બીજાઓ જોઈ નથી શકતા, તે એને દીવા જેવું દેખાય છે, તેથી જ તે આવા પ્રસંગોએ નિશ્ચલ રહે છે. એ જાણે છે કે વસ્તુમાત્ર પોતપોતાની નિયતિને અનુસરે છે, અને તેથી જ વસ્તુમાત્રની ઉત્ક્રાંતિ બહારની દખલગીરી વગર-પોતાની મેળે જ-થવા દેવાનું તે યોગ્ય ગણે છે અને તેથી આવે પ્રસંગે તે નિશ્ચેષ્ટ રહે છે કે દેખાય છે, વળી, તેની માત્ર સૂક્ષ્મ, મૂંગી અનુકંપા બીજાઓની દોડધામ અને ધાંધલિયા પ્રવૃત્તિઓથી ક્યાંયે વધારે અસરકારક છે, તેનો એને એકલાને જ અનુભવ છે.

સરળ રીતે પોતાને માર્ગે વહી જતી નદી જેવી એવી વૃત્તિ હોય છે. એ પોતાની જાતને નિર્બંધ રાખે છે અને એવી જ રીતે બીજાઓને પણ મુક્તપણે વિહાર કરવા દે છે, કે જેથી તેઓ પોતપોતાની પ્રકૃતિ અનુસાર ઘડાય. આમ જોકે દેખીતી રીતે એ તદ્દન નિવૃત્ત લાગે છે, પણ ખરી રીતે બીજાઓની એ સારામાં સારી સેવા કરે છે.

એની દૃષ્ટિએ કાંઈ પણ તત્ત્વતઃ બીજાથી ચડિયાતું નથી. એ પોતાનું સ્વત્વ ભૂલે છે, અને તેથી એ બધા ભેદભાવોથી પર થઈ શકે છે. કશાની પણ એને લાલસા કે આકાંક્ષા ન હોવાથી એને માટે વિજય, ફલપ્રાપ્તિ કે પૂર્ણાહુતિ જેવું કશું જ રહેતું નથી. એનો આત્મા સર્વનો સમાવેશ કરે છે. તેથી, તે સંપૂર્ણ

સમતાથી વસ્તુમાત્ર માટે એકાકાર થાય છે અને આમ પોતાનું વ્યક્તિત્વ લુપ્ત કરે છે. સંતાત્માને તેથી કોઈ નામ નથી.

વસ્તુમાત્રથી, સંજોગોમાત્રથી અને સ્થાનમાત્રથી એને પૂર્ણ સંતોષ છે. તેથી તે સદાનો સુખી જીવડો છે. ફેરફારો એને તો શાશ્વત સમુદ્રના તરંગો જ લાગે છે અને એવાં તરંગો ઉપર તે સહેલાઈથી તરે છે. કશાની પણ ખોટ, ઈચ્છા કે જરૂર એને ન હોવાથી રાજ્યકાર્ય સંભાળવાને માટે પણ એ જ સૌથી લાયક છે.

દરેક વસ્તુ આપોઆપ, પોતાની મેળે જ એનામાં સરજાય છે એમ એ જાણે છે. મતમતાંતરો માટે કોઈ પણ જાતનો પક્ષપાત કે અણગમો, ભોગ કે ત્યાગ એને હોતાં નથી. જુદાં જુદાં મંતવ્યોમાંથી કોઈનો પણ તે વિરોધ કરતો નથી, માત્ર તે તેની પાર જાય છે ને પર હોય છે. સ્વાભાવિક રીતે અને સરળ ભાવે થઈ રહેલી બધાની ઉત્કાંતિને સ્વસ્થતાથી જોયા કરે છે. તેથી, તે કુદરતી રીતે પરિણામ પામતી વસ્તુસ્થિતિમાં આડખીલીરૂપ થતો નથી.

તે પરમ તત્ત્વમાં સદાય ડૂબેલો હોય છે અને તેથી તે પોતે જ અંતિમ જ્ઞાન છે. તે કોઈ પણ જાતની રચના કરતો નથી. તેથી, તે કશાનો વિનાશ કરતો નથી. તે પ્રત્યક્ષ અનુભવમાં જ રહ્યા કરે છે. એના ઉપર સંસ્કારો પડે છે, પણ તે તેને સંઘરી રાખતો નથી. અનુભવની પહેલાં કે પછી તે વિષે તે કશો વિચાર કરતો નથી. ભાવિ માટે કશી પણ ઉત્સુકતા હોતી નથી અને તે બાબતે તે તદ્દન નિઃસ્પૃહ રહે છે. જેવી અદૃશ્ય રીતે વખત પસાર થાય છે તેવી જ રીતે ભૂતકાળ એનામાંથી પસાર થઈ જાય છે, તેને માટે વર્તમાન જેવું પણ કશું નથી. બહારની દુનિયાનું સભાન અવલોકન કે આંતરિક દુનિયાનું સભાન સંવેદન એને થતું નથી. પ્રત્યેક ચીજમાં એ તે તે રૂપે

આનંદ માણે છે અને પ્રત્યેક સ્થળ અને પ્રત્યેક ફેરફારને તે અનુકૂળ થાય છે. જીવન ને મરણ માટે તેને કશી પરવા નથી હોતી. એનું મન ખાલી છે, જે કંઈ છાપ એનામાં પડે છે; તે છાપ એની ચેતનામાં પડે છે. એનો આત્મા તો અલિપ્ત રહે છે, પરંતુ સામાન્ય રીતે એને એવી કશી છાપ પડતી હોય એવું ભાન હોતું નથી. કોઈક વખતે જ્યારે એની ચેતનામાં છાપ ઊઠે છે, ત્યારે તે ભગવદ્કાર્યમાં પરિણામ પામીને આપોઆપ પાછી વિલીન થઈ જાય છે. પણ સંત લોકોની વૃત્તિને આપણે પામી શકતા નથી. ખરી રીતે જોતાં તો એમને વૃત્તિ હોતી જ નથી.

એ તો માત્ર સ્વયંચાલિત તત્ત્વ છે. કોઈવાર એ શાંત ઉપાયોથી કામ લે છે, તો કોઈ વાર વળી બીજી રીતે-જેવી પ્રસંગની જરૂર અને પરિસ્થિતિ. પરંતુ એની ભૂમિકા તો ગુણોથી પર જ રહે છે, કોઈક વાર વળી ગુણોમાં પણ હોય છે; ને કેટલીક વાર તો ગુણોમાંયે નહિ ને ગુણોથી પર પણ નહિ એવી કોઈ અગમ્ય મધ્યમ સ્થિતિમાં પણ એની ભૂમિકા રહે છે. જે કંઈ અનિવાર્ય છે તેને એ વિધિનું નિર્માણ જાણે છે, અને તેથી તે હંમેશાં સ્વસ્થ રહે છે. દેખીતી રીતે એ બીજાંઓને અનુપયોગી છે, પણ એના અસ્તિત્વમાત્રથી જ આપોઆપ સ્મસ્ત વિશ્વની ઉત્કાંતિમાત્રમાં તે ભાગ લે છે. આમ, પૂર્ણપુરુષ પ્રત્યેકને પોતપોતાની પરિપૂર્ણતાની પ્રાપ્તિ તેમની તેમની રીતે કરવા દે છે. તત્ત્વથી વિરોધાત્મક એવું એને કશું દેખાતું નથી.

તે સ્તુતિનિંદાથી પર છે. તેની પ્રકૃતિનાં સ્વરૂપ અને લક્ષણો જુદી જુદી જાતનાં હોય છે. કાળના પ્રવાહ ઉપર તે તરતો વહે છે અને કશાનેયે આગ્રહ રાખી પકડી રાખતો નથી. તે કદી ઊંચે ને કદી નીચે હોય છે. બનાવો પ્રત્યે એ સદાય પ્રશાંત હોય છે. એ પોતે પ્રસંગોને પ્રસંગો જ માત્ર ગણે છે ને તેમ વર્તે છે, પ્રસંગો તેને પોતાના પ્રવાહમાં તાણી શકતા

નથી. પ્રસંગોની ગતિ, એમનું જોમ અને તેનો વળાંક તે પોતાનામાં વાળે છે.

એ પોતે જ પરાકાષ્ટા છે, કારણ કે તે કાળચક્રની ગતિને પારખે છે. તેથી કાળથી થતાં પરિવર્તનો તેને અસ્વસ્થ કરી શકતાં નથી. આમ જ્યારે તે કાળને પારખે છે ત્યારે તે તેનાં કારણો શોધવા બેસતો નથી. વિસંવાદી ઘટનામાં પણ એ સંવાદ જુએ છે. એને 'હું' જેવું કશું નથી. તેથી, તેને કશામાં રાગ નથી અને પરિણામે કોઈ જાતનું યુદ્ધ કે હાર તેને વેઠવાં પડતાં નથી. વિધિની કૃતિઓ એને હલમલાવી શકતી નથી. એનામાં સદ્ગુણો છે, પણ જાણે નથી એવો જ એ દેખાય છે. તે શરીરથી માનવ છે ખરો, પણ તે માણસ જેવો સ્પષ્ટ જણાતો નથી. એ કોઈ જાતની યોજના ઘડતો નથી. તેથી, તેને જ્ઞાનની જરૂર પડતી નથી. એનાં વિચારવર્તનમાં કોઈ જાતની ન્યૂનતા નથી તેથી તેને નૈતિક સિદ્ધાંતોની જરૂર રહેતી નથી. એનામાં કોઈ પરત્વે પાર્થિવ પ્રેમ નથી. પરાક્રમથી મળે એવી કોઈ સિદ્ધિ તેને જોઈતી નથી તેથી નિષ્ફળતા માટે શોક કે વિજય માટે હર્ષનું તેને કારણ રહેતું નથી. એને કશું ભૂલી જવાપણુંયે નથી અને યાદ રાખવાપણુંયે નથી. તે જાતે જ શુદ્ધ અનુભવ છે. તેથી, તે શુદ્ધ વિજ્ઞાન છે. પ્રકૃતિ અને પુરુષનું તે એકીકરણ છે અને વસ્તુમાત્રને તત્ત્વમાં સરખી રીતે જુએ છે. એને માટે વસ્તુઓ વચ્ચે ક્યાંય પરસ્પર વિરોધ નથી. તે, તે વસ્તુઓને, તેમના તેમના અનુભવની દૃષ્ટિએ જુએ છે. બધાંની ઉપર, બધાંની અંદર અને બધાંની વચ્ચે તે તત્ત્વરૂપે છે તેથી તે ખાલી છે અને ભરપૂર પણ છે. તેને પોતાની અલગ અસ્મિતાનું ભાન નથી હોતું, કારણ કે સ્વભાવથી જ સરળપણે સર્વત્ર હોય છે; આમ, તે અદ્ભુત રીતે પોતાની જાતનું એકીકરણ અને સમીકરણ પોતાની બીજી જાત સાથે કરે છે. તે ગુણોની સમગ્રતા છે.

અસ્તિત્વમાત્રની-સર્જનની, પ્રેરણાની, જડ અને ચેતનની, મન અને પદાર્થની, કાળ અને અવકાશની એ બધાની સમગ્રતા પણ તે જ છે. ટૂંકમાં, પ્રકૃતિના સ્વયંભૂપણાની સમગ્રતા પણ તે પોતે જ છે.

એક રીતે એ કશું જ કરતો નથી, કારણ કે પ્રત્યેક જે તે કંઈ સ્વયંભૂ છે, પરંતુ તે સ્વયંભૂત્વની સમગ્રતા હોવાથી બીજી રીતે જોતાં તે બધું જ કરે છે. આમ, સર્જન ન કરતો હોવા છતાં તે સર્જન કરે છે. એને તો બધું જ સર્જન અને વિનાશની મર્યાદામાં સપડાયેલું લાગે છે. વળી, એને વિનાશની પ્રક્રિયામાંયે સર્જનની જ પ્રક્રિયા દેખાય છે. સર્વવ્યાપી, પૂર્ણ, શાંત, કલ્યાણકારી સત્ત્વી જુદી એવી એને એકે ઈચ્છા નથી. તે આમ, નિવૃત્તિમાં પ્રવૃત્ત રહે છે. એ કશું અયોગ્ય કરતો નથી. તે રડે છે, હસે છે, વિનોદ કરે છે, બોલે છે, વાતો કરે છે, ગણગણે છે કે બબડે છે, અને એવી બધી ક્રિયાઓ કરે છે, પણ તે આપોઆપ અનુકંપાથી. નિર્મળ સરળતામાં તે વિહરે છે ને સર્વ સાથે અભેદ અનુભવે છે. વ્યક્તિગત વલણ જેવું એને કશું હોતું નથી. આપોઆપ એની અસર સર્વવ્યાપી થાય છે અને આમ, જે-તે કંઈ પોતાના સ્વરૂપને મેળવે છે. કોઈ વાર તે નિશ્ચેષ્ટ દેખાશે, તો કોઈ વાર ખૂબ સ્ફૂર્તિવાળો અને પ્રવૃત્તિમાન જણાશે; કદીક સ્થિર, સ્વસ્થ ને શાંત, તો કદીક ઉદાસીન આમ, તે સર્વ આવેગ અને વૃત્તિઓની પણ સમગ્રતા છે અને તેની પાર તે જાય છે. આવી રીતે પ્રવૃત્તિમાં પણ તે નિવૃત્ત રહે છે.

એને ને કીર્તિને કશું લાગતુંવળગતું નથી. એ કશાનો માલિક નથી અને બધાનો માલિક છે. તે અનંતની સાથે તન્મય હોય છે. એનું મન આરસી જેવું છે તેથી તે પરિસ્થિતિ પ્રત્યે કુશળ વર્તન રાખી શકે છે, પરંતુ પરિસ્થિતિ એને કદી પણ આવરી લઈ શકતી નથી. કાળના સમજપણાની અને તેના હેતુની

તથા સંજોગોની યથાર્થતાની તેને સૂઝ પડી જાય છે, અને તે રીતે દુનિયાને તે પોતાનું સંભાળી લેવા દે છે. એ કોઈનું પણ અનુકરણ કરતો નથી કેમ કે, અનુકરણથી સમયયોગ્ય વર્તન થાય નહિ. એને, એકલા એની પોતાની જ સાથે સરખાવી શકાય, બીજા કોઈની સાથે નહિ; એવો એ અનેરો છે. તે બીજા કોઈ ઉપર કે કશા ઉપર આધાર રાખતો નથી અને તે પોતે સ્વતંત્રપણે સંપૂર્ણ હોય છે.

ઘણી ચીજો તરફ એ એક સામટું લક્ષ આપે છે, પણ તેમાં તે તણાઈ જતો નથી, અને ઘણો બોજો ઉઠાવે છે છતાં તેનું હૈયું હળવું જ રહે એવી એની કળા તેનામાં એની મેળે જ પ્રગટ થયેલી હોય છે. વસ્તુમાત્રની તાત્વિક સમતાનું જ્ઞાન એને હોય છે. દેખીતા ભેદમાં એ તો સત્ય દૃષ્ટિ એકતા જ જુએ છે આમ, તે અગમ્ય છે. તેને માટે નૈતિ જ શબ્દ વપરાય.

જીવન સંદેશ, આ.૭, પૃષ્ઠ ૨૬૩ થી ૨૭૨

જીવનને ક્યારાઈ જવાપણું જે બને છે ને તેનું વિકૃત થવાપણું જે પ્રગટે છે તે આપણા મનના નકારાત્મક વલણ વડે કરીને.

* * *

કોઈનુંયે દિલ જીતવું તે સંપૂર્ણ નમ્રતા પ્રગટ્યા વિના બની શકતું નથી.

* * *

સદ્ભાવ મેળવવા સદ્ભાવ પ્રગટાવવો પડે છે.

* * *

પોતાના વર્તન વિષે કોઈ શું કહેશે ને માનશે એની દરકાર રાખ્યે સાધકને પાલવી ન શકે. ધર્મનું વર્તન કરવું એને તુલાની સાથે સરખાવેલું છે. એનો કાંટો જોનાર આપણે પોતે, બીજાં નહિ.

આધારમાં કામ કરવા દેવાની અનુકૂળતા કરી આપો. ‘અનુકૂળતા કરી આપવી કે સગવડ કરી આપવી’ એટલે એ ચેતનપુરુષને દૃષ્ટિ સમક્ષ પ્રકટાવીને દિલની બધી જ વાત કહી દેવી. તમે તમારા મનાદિકરણોમાં બધું ભરી રાખ્યું છે એ ખાલી કરીને એને કાર્ય કરવાની જગા કરી આપો. ને પછી જુઓ ? મદદ ઊભી છે કે નહિ ?

આ તો તમે જીવનને સનાતન સુખના માર્ગે લઈ જવા ઈચ્છતા હો તો વાત છે, જીવનને ઊંચે લઈ જવાની ઝંખના હોય તો જ આ વાતો ખપની છે.

‘મોટા, આપ દિવ્યજીવન પ્રકટાવાની વાત કરો છો ને ?’

શ્રીમોટા : ‘દિવ્યજીવન’ જેવો ભારે શબ્દ હું વાપરતો નથી, પણ ‘જીવનવિકાસ’ સૌને સમજાય એવો શબ્દ છે. આપણે જે પ્રકારનું જીવન જીવીએ છીએ એનાથી તમને સંતોષ, શાંતિ કે સુખ મળ્યાં ? તો પછી એવી સ્થિતિમાં ક્યાં સુધી પડ્યા રહેવું છે ?

આપણને જીવનનું સાચેસાચું મહત્ત્વ ઊગી ગયું નથી. જીવનનો વિકાસ કરવો એ કાંઈ હાંસીખેલની વાતો નથી. પણ નક્કર પ્રયોગાત્મક હકીકત છે. હજી આપણે ઘણા ક્ષુલ્લકપણામાં જ બૂડ્યા કરીએ છીએ. આમ તો તત્ત્વની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો એ ક્ષુલ્લકપણું - Trifles - પણ નકામું નથી. એમાં પણ ચેતનાશક્તિ રમી રહેલી છે. એવો ભાવ આપણા મનમાં રમ્યા કરતો હોય તો એ Trifle એ Trifle નથી. સંસારમાં પણ આપણે આવો ચેતનાત્મક ભાવ રાખ્યા કરીને વર્તીશું તો સંસાર પણ ‘સંસાર’રૂપે રહેવાનો નથી. આવી ભાવનાત્મક રીતે, પૂરી સભાનતાથી વર્તવાથી આપણે પ્રભુપ્રીત્યર્થે વર્તી શકીશું.

સુખનો માર્ગ, આ.૫., પૃ ૨૩ થી ૨૮

પ્રિય ભાઈ, કરાંચી, તા. ૧-૨-૧૯૪૪

આધ્યાત્મિક ભાવનાને ખેડી રહેલા... માસિકમાં પૂજ્ય મહાત્માજી વિષે જે લખેલું છે તે યથાર્થ લાગતું નથી. આવા સત્વશીલ સાધુ-સંતપુરુષો મહાત્માજીની જીવનશક્તિને કેમ નહિ સમજી શકતા હોય તે કલ્પનામાંયે આવી શકતું નથી. તેમ છતાં પૂજ્ય સ્વામીજીના પત્રોમાં મહાત્માજી વિષેનું લખાણ વાંચીને પણ એમની પ્રત્યેનો મારો આદરભાવ ઘટ્યો નથી.

સાધુ-સંન્યાસીઓ અને હરિજનો

૧૯૩૨માં નડિયાદમાં સંતરામ મહારાજની શતાબ્દી સંવત્સરી હતી. તે અંગે ત્યાં ઘણા મહાત્મા, સંતપુરુષો, સાધુસંન્યાસીઓ પધારેલા તેમાં અનેક પૂજનીય વિભૂતિઓ પણ હતી. તે મહાપુરુષોને હરિજનોને બોધ આપવા લઈ જવા કેટલીય મહેનત કરવી પડી હતી.

જેમ ધર્મતત્ત્વને પામવા માટે શરીરની પૂરેપૂરી જરૂર છે, તેવી રીતે સમાજ-શરીર પણ અખંડ રહે અને સમાજમાં ધર્મની ભાવના જીવતી રહે તે માટે સમાજમાં કોમોની વચ્ચે પરસ્પર શુદ્ધ, નિર્મળ ધર્મભાવના ઓતપ્રોત રહે, તે પણ તેટલું જ જરૂરી છે. તે વેળાએ હરિજન સેવકસંઘના કેટલાક મુખ્ય કાર્યકર્તાઓ - તો જેલમાં હતા. હરિજનોમાં ખ્રિસ્તી ધર્મનો પ્રચાર પાદરી લોકો તેવા મેળાઓ વખતે ખાસ કરતા.

એ જોઈને શતાબ્દી સંવત્સરી સમયે ત્યાં આવેલા બધા સંન્યાસીઓને મળેલો; પણ પડી ગયેલા રિવાજથી જુદી રીતે વર્તવાની બાબતમાં સંસારી

સમાજના જેટલી જ રૂઢિચુસ્તતાનાં સંન્યાસીઓમાં પણ દર્શન થયાં. પણ જે લીધું તેના ઉકેલ માટે એકેએક ઉપાય તો લઈ ચૂકવો જ. તે માટે મંડતાં મંડતાં આખરે એક મહા તેજસ્વી અને નામાંકિત સાધુ-પુરુષને હરિજનોમાં બોધ અપાવવા લઈ જવાનું બનેલું, પણ એમાં પણ એમની પાછળ પડીને તે કરાવ્યું હતું. સ્વયંપણે હૃદયનો ઉમળકો તેમાંયે ન હતો.

ગાંધીજી અને સંન્યાસીઓ

સાધુ-સંન્યાસીઓમાં પણ વાડાઓ, મતમતાંતરો ને રૂઢિઓ લગભગ સમાજ જેટલાં જ સજજડ છે. એમાંથી મોકળા થવું એમને માટે પણ એટલું જ મુશ્કેલ છે. એ પણ એક જાતનો સંસાર છે ને ગતાનુગતિક, ઘરેડમાં ચાલ્યા કરનારો છે. એમાં ઉત્તમ સાધુમહાત્માઓ નથી એમ કહેવાનો હેતુ નથી. જે સંસ્થાની પાછળ સંસ્કાર છે, તપશ્ચર્યા છે, જીવનની આહુતિ છે ને જે સંસ્થા નર્યા ત્યાગમાંથી જ જન્મેલી છે, તે સંસ્થા કોઈ કાળે મૃત્યુ પામવાની નથી. કોઈ ને કોઈ કાળે ને કોઈ ને કોઈ ગૂઢ રીતે તે નવચેતનવંતી થવાની જ છે એમાં સંશય નથી. આખરે તો એવાં સમર્પણશાળી જીવનથી જ નવી જ્યોત પેદા થવાની છે, એ વાત પણ નક્કી છે.

પણ આજકાલ તો પૂજ્ય ગાંધીજીની બાબતમાં સાધુસંન્યાસીઓમાં અવળો પ્રચાર ચાલે છે. પણ ગાંધીજી તો આત્માની ઝાંખી અર્થે જ સર્વ કામ કરે છે. પ્રત્યેક કર્મની અંતરમાં એમની જીવંત ધારણા તેવી રહે છે. એમની ભગવાન પરની શ્રદ્ધા જીવતી જાગતી છે.

“ગાંધીજીની શ્રદ્ધા”

“આવા વ્યાપક સત્યનારાયણનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન સારું જીવમાત્રની સાથે આત્મવત્ પ્રેમની પરમ આવશ્યકતા છે, અને તે કરવાને ઈચ્છનાર મનુષ્ય જીવનના એક પણ ક્ષેત્રની બહાર નથી રહી શકતો, તેથી જ સત્યની મારી પૂજા મને રાજકારણમાં ખેંચી ગઈ છે. મને આ પૃથ્વીના અશાશ્વત રાજ્યની કામના નથી. મારો પ્રયાસ તો ઈશ્વરના ધામમાં પહોંચવાનો એટલે મોક્ષ મેળવવાનો છે. એ મોક્ષ સ્વદેશની અને જગતની અવિરત, અવિશ્રાંત સેવા કરવાથી જ મળી શકે એવું મારું માનવું છે. હું જીવમાત્રની સાથે ઐક્ય, તન્મયત્વ સાધવા ઈચ્છું છું. ગીતાની ભાષામાં કહું તો શત્રુ તેમ જ મિત્ર બંને પ્રત્યે સમત્વની સ્થિતિ મારે મેળવવી છે.”

ગાંધીજી ઈશ્વરને “શ્વાસોચ્છવાસનો સ્વામી”, “નિમકનો દેનારો”, “દીવાદાંડી” ગણે છે. તેઓ કહે છે કે, “એ સર્વનો પેદા કરનારો છે. તે ન હોય તો આપણે નથી.”

આ અવિચળ દૃઢ ઈશ્વરશ્રદ્ધાએ એમનામાં નવું જ વ્યક્તિત્વ ઉત્પન્ન કર્યું છે, અને એ વ્યક્તિત્વનો પ્રભાવ, એની ધગશ ને એનો પ્રેમ આપણે સૌ જોઈએ છીએ ને અનુભવીએ છીએ. એમને અનુભવ થયેલો છે કે આધ્યાત્મિક તત્ત્વ એમની સમીપ ને અંતરતર છે. એનાથી વધારે નિકટ અને પ્રિય બીજું કશું નથી. એ તો કહે છે કે, “એ નયવશે તેમ નાચીશ.” Times of India તો એમને “The Greatest Bluffer” કહે છે પણ એના જેવું કશું નથી. પણ પરદેશીને એની આવી બોલી ન સમજાય તે પણ સમજી શકાય એવું છે, વળી તેઓ તે કહે છે :

“એવી કોઈ અકળ અને ગૂઢ શક્તિ છે, જે વિશ્વંભર છે, સર્વવ્યાપી છે. હું એને જોતો નથી પણ

અનુભવું છું. આ અદૃષ્ટ શક્તિ અનુભવાય છે, ને છતાં તેનો કશો પુરાવો આપી શકાતો નથી, કેમ કે હું મારી ઈંદ્રિયોથી જેનો અનુભવ કરું છું તે સર્વ વસ્તુઓ કરતાં આનું રૂપ કંઈ જુદું જ છે. તે બહારના પુરાવાથી સિદ્ધ નથી થઈ શકતી પણ જેમણે અંતરમાં એ ઈશ્વરની હાજરી ખરેખરી અનુભવી છે, તેમનાં આચરણ ને ચારિત્ર્ય બદલાઈ જાય છે; ને એ પરિવર્તન જ ઈશ્વરની હસ્તીની સાક્ષી પૂરે છે. એવો પુરાવો સર્વ દેશના ને સર્વ યુગના પયગંબરો ને ઋષિમુનિઓના અનુભવમાંથી મળી આવે છે.” વળી આગળ તે પોતે કહે છે :

એ વસ્તુ કદી દલીલનો વિષય બની શકતી નથી. તમે મને દલીલ વડે બીજાઓને ગળે ઉતારવાનું કહો તો મારે હાર જ કબૂલવી રહી. પણ હું તમને એટલું તો કહી શકું છું કે તમે ને હું આ ઓરડામાં બેઠેલા છીએ એ હકીકતની મને જેટલી ખાતરી છે તેના કરતાં વધારે ખાતરી મને ઈશ્વરના અસ્તિત્વની છે. “હું એમ પણ કહી શકું છું કે હું હવા ને પાણી વિના કદાચ જીવી શકું પણ ઈશ્વર વિના નહિ જીવી શકું. તમે મારી આંખો ફોડી નાખો તેથી હું મરવાનો નથી. મારું નાક ઉડાવી દો તેથીયે હું મરવાનો નથી, પણ તમે ઈશ્વર વિષેની મારી શ્રદ્ધાને સુરંગ લગાવીને ઉડાવી દો તો હું મૂઓ સમજજો.” તે ઉપરાંત :

જે ક્રિયા મારામાં ચાલે છે તે અંતર્યામીની છે એમ કહી શકાય કે નહિ તે હું નિશ્ચયપૂર્વક નથી જાણતો; પણ ઘણાં વર્ષોથી જે પ્રમાણે મેં મારા મોટામાં મોટાં કહેવાયાં છે તે, ને નાનામાં નાનાં ગણાય તે કાર્યો કર્યા છે, તે તપાસતાં તે અંતર્યામીનાં પ્રેરાયેલાં થયાં છે એમ કહેવું મને અઘટિત નથી લાગ્યું. અંતર્યામીને મેં જોયો નથી, જાણ્યો નથી. જગતની ઈશ્વર વિષેની શ્રદ્ધાને મેં મારી કરી લીધી છે. એ શ્રદ્ધા

કોઈ રીતે ભૂંસી શકાય એવી નથી; તેથી એને શ્રદ્ધા રૂપે ઓળખતો મટી અનુભવરૂપે જ હું ઓળખું છું.”

આ વચનો અંતરના ઊંડાણમાંથી બોલાયેલાં છે. એની પાછળ એમના આત્માનો રણકાર-ઝણકાર છે. તે જાણે આપણા જીવનને સ્પર્શ્યા કરતો હોય, ને એવું આપણને અનુભવમાં તે તે કાળે આવ્યું હોય એમ લાગ્યા કરેલું છે. એમની વાણી આપણા હૃદયના તારને ઝણઝણાવી મૂકે છે; એનું કારણ એ છે કે એમના શબ્દો માત્ર ખાલી ખાલી બોલાયેલા નથી. પણ એની પાછળ એમના આત્માનું પ્રેરણાત્મક બળ મુકાયેલું છે. શબ્દોની પાછળ આત્મા રમત રમી રહેલો છે. એમનો માનવીની સેવાનો ખ્યાલ એટલે પ્રભુની જ સેવાનો ખ્યાલ છે. ભલે આપણે બધાં એ રીતે દેશભક્તિ કે સેવાના ક્ષેત્રમાં જીવંત ખ્યાલ ન રાખી શક્યાં હોઈએ.

પણ તેથી એમના જીવનધ્યેયને ઝાંખપ લગાડવાનું આપણાથી કેમ બની શકે ? એમના એકલાના જ અંતરાત્માની ઝંખનાએ કરીને સમાજને એમણે કેટકેટલો પ્રાણ આપ્યો છે ! તામસ ને જડતા ભરેલા સમાજને એમણે જાગતો કર્યો છે. એમની એ સેવા આપણાથી આંકી શકાય એમ નથી. એ દેખીતી વાત સાધુસંન્યાસીઓના ખ્યાલમાં નહીં ઊતરી શકે એ એક દુખદ ઘટના છે.

પણ તેથી કરીને આપણે તો સર્વ પ્રત્યે આદરભાવ ને પ્રેમભાવની ભાવના જ કેળવવી રહી. જેણે જેણે પોતાની આ માન્યતા પાછળ પોતાના જીવનને નિયોવી નાખ્યું છે તેવા જ લોકો પોતાની માન્યતાઓને દઢ અનુભવમાં આણી શકે છે, ને તેવાઓ સદા વંદનીય જ છે.

- જીવનસંદેશ, આ-૭, પૃષ્ઠ ૨ થી ૭

૭. સ્વધર્માચરણ

આધ્યાત્મિક માર્ગનો મૂળ પાયો સ્વધર્મ-આચરણથી મંડાતો હોય છે. જે જે જીવનમાં જે જે જીવ અંગેનો પોતાનો યોગ્ય ધર્મ (મોહ - સ્વાર્થ યુક્તપણે નહિ પણ શુદ્ધ ને શુભ ભાવ વડે) હૃદયથી બજાવવાનું કર્યા કરતો હોય છે, તેનામાં પ્રીતિ વધ્યાં કરે છે, ને જેને એવો સાત્વિક પ્રેમ કે ભાવના વધે એનામાં વૈરાગ્ય પણ પ્રગટે; અને ખરો વૈરાગ્ય પ્રગટે તેનામાં નિષ્ઠા પણ જન્મતી જાય. એટલે આમા આધ્યાત્મિક માર્ગમાં સ્વધર્મ-આચરણ યોગ્ય રીતે ને જેટલું નીતિમૂલક ને ભાવનાપૂર્વક થતું રહે, ને તેમાંથી રાગ, દ્વેષ, મોહ, ક્રોધ, લોભ, મદ્, મત્સર, મમતા, અભિમાન આદિ જેટલાં જેટલાં મોળાં પડતાં જાય, તેમ તેમ જીવની નિમ્નગામી (મનની નીચલી ભૂમિકાની) વૃત્તિ પલટાતી જતી હોય છે. તેથી સ્વધર્મ-આચરણ એ તો જીવનું શિવ થવાપણાના માર્ગનું પ્રથમ પગથિયું છે. જે કોઈ જીવને પ્રભુને વરવો છે તેનું પ્રથમ કર્તવ્ય સ્વધર્મ-આચરણ, યોગ્ય પ્રકારનું બન્યાં કરતું હોવું જ જોઈશે.

જીવનપ્રેરણા, ત્રીજી આ.પૃ.૮૫-૮૬

- શ્રીમોટા

દૈવી ગુણોનો કરીને વિકાસ મારા કરો અંતરમાં ઉજાસ;
અર્પો મને આંતરશક્તિ એવી જેથી તરું હું ભવસિંધુમાંથી. ૬

[મારામાં] દૈવી ગુણોનો વિકાસ કરીને મારા અંતરમાં ઉજાસ કરો. મને એવી આંતરશક્તિ
અર્પો જેથી [કરીને] હું ભવસિંધુમાંથી તરું [= તરીને બહાર નીકળી જાઉં.]

આ સંસારરૂપી સિંધુની વાત ભટ્ટ સાહેબે છઠ્ઠા શ્લોકમાં કરી છે અને આ ભવસિંધુમાંથી તરી જવા માટે પોતાનામાં દૈવી ગુણોનો વિકાસ થાય એ માટે તેઓ ગુરુદેવ પાસે પ્રાર્થના કરે છે. ભગવદ્ગીતાના સોળમા અધ્યાયમાં દૈવી ગુણોની વાત કરવામાં આવી છે, જેમાં અભય, અંતઃકરણની શુદ્ધિ, જ્ઞાન અને યોગને વિશે નિષ્ઠા, દાન, દમ, યજ્ઞ, સ્વાધ્યાય, તપ, સરળતા, અહિંસા, સત્ય, અક્રોધ, ત્યાગ, શાંતિ. અપૈશુન, શૌચ, અદ્રોહ, નિરભિમાન જેવા ગુણોનો ઉલ્લેખ થયો છે. આ અધ્યાયમાં જે ગુણ અને સમૃદ્ધિનું વર્ણન આવે છે તેના સંદર્ભમાં શ્રીમોટા કહે છે : “અહીં સૌ પ્રથમ ગુણ અભય છે અને સૌથી છેલ્લો ગુણ નમ્રતા છે. મારી સમજણની દૃષ્ટિએ આ સૂચક છે. પૂરેપૂરો અભયનો ભાવ કેળવાયા વિના બીજા ગુણોની શક્તિનું પ્રાગટ્ય થવું શક્ય નથી.”

ભયમાંથી મુક્ત થવા માટેના જુદા જુદા ઉપાયોની સમજણ ડિવાઈન મધરે પૂરી પાડી છે. તેઓ કહે છે : “જો તમને શ્રદ્ધા હોય અને જો તમે પ્રભુને સમર્પિત થયા હો તો એક ખૂબ જ સરળ ઉપાય છે. તે છે પ્રભુને આમ કહેવું : ‘તમારી ઈચ્છા મુજબ થાઓ. મને કશું જ ભયભીત કરી શકે નહિ, કેમ કે તમે મારી જિંદગીનું સુકાન સંભાળી રહ્યા છો. હું તમારો છું અને તમે મારી જિંદગી દોરી રહ્યા છો.’ આ તરત જ કામ કરે છે. બધા જ ઉપાયોમાં આ સૌથી વધુ અસરકારક ઉપાય છે. ખરેખર સૌથી વધુ.” ભયને જીતી લેવાના એક મહાન ઉપાયની વાત કરતાં ડિવાઈન મધર કહે છે : “જેનો ભય લાગતો હોય તેની સમક્ષ હિંમતભરે ખડા થઈ જવું. જે ભયાનક વસ્તુનો તમને ડર લાગતો હોય તેની આમને-સામને થઈ જાઓ.” યૌગિક દૃષ્ટિએ, સાધનાની દૃષ્ટિએ આ ઉપાયની ભલામણ કરવામાં આવી છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટા આના ઉપાય તરીકે સ્મશાનમાં જઈને સાધના કરતા હતા. સ્વાતંત્ર્ય ચળવળ દરમિયાન ડ્યા વિના પોલિસોનો લાઠીમાર સહન કરતા હતા. પ્રાચીનકાળમાં દીક્ષા આપતી વખતે ખાસ કરીને ઈજિપ્તમાં એ જરૂરી ગણાતું કે મૃત્યુનો ભય પૂરેપૂરો ખતમ થઈ જાય. તે વખતની રીતનું વર્ણન કરતાં ડિવાઈન મધર કહે છે : “નવદીક્ષિત શિષ્યને શબપેટીમાં સુવાડવામાં આવતો અને તે મૃત્યુ પામ્યો હોય તેમ તેને થોડા દિવસ ત્યાં જ રહેવા દેવામાં આવતો. અલબત્ત ભૂખ કે ગૂંગળામણને કારણે તે મૃત્યુ ન પામે તેનું ધ્યાન રાખવામાં આવતું; તેમ છતાં તે મૃત્યુ પામ્યો હોય તેમ ત્યાં પડ્યો રહેતો.” ભયને નિર્મૂળ કરવા માટે શ્રી રમણ મહર્ષિ આત્મવિચારનો આશરો લેવા કહે છે. પોતાની જાતને પૂછો કે ભય કોને લાગે છે? પછી કહો કે મને, પછી વિચારો કે ‘હું કોણ છું?’ એમ કરતાં વિચારના મૂળમાં પહોંચી જવાથી ભય દૂર થશે.” શ્રી અરવિંદ કહે છે : સર્વ પ્રકારના ભય, જોખમો અને આપત્તિઓની સામે સજ્જ થઈને જીવનયાત્રા કરવા માટે ફક્ત બે જ વસ્તુની જરૂર છે; દિવ્ય માતાજીની કરુણા અને તમારા તરફથી શ્રદ્ધા, સહૃદયતા અને સમર્પણ.” નમ્રતાના

ગુણની ખીલવણી માટે પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ખાસ રીતો અપનાવી હતી. ‘મનોનિગ્રહ’ નામના એક લેખમાં ભટ્ટ સાહેબ લખે છે : “જ્યાં સુધી દ્વૈતભાવ નાશ પામતો નથી ત્યાં સુધી જ ભય છે. ‘દ્વિતિયાદ્ધિ ભયં ભવતિ ।’ પોતે શુદ્ધ, બુદ્ધ, નિત્ય, નિરંજન, સર્વવ્યાપક આત્મા છે અને પ્રાણીમાત્ર આત્માથી જુદાં નથી, આ બધું આત્માથી ભિન્ન નથી, ભેદમાત્ર મિથ્યા જ છે, એવો અપરોક્ષ અનુભવ થતાં ભય, શોક, દુઃખ કે અશાંતિનો અંત આવે છે. જે એકત્વનો અનુભવ કરે છે તેને શોક અને મોહ ક્યાંથી હોય ? તસ્ય કો મોહઃ કઃ શોકઃ એકત્વમનુપશ્યતઃ ॥”

આ પંખીની પાંખ અશક્ત તોયે નિઃસીમમાં સંચરવા મથે છે,
ઈચ્છે થવા વ્યોમ વિશે પ્રવાસ, અનંત ભોમે કરવા નિવાસ. ૭

આ પંખીની પાંખ અશક્ત [છે] તોયે [તે] નિઃસીમમાં સંચરવા મથે છે; [તે] વ્યોમ વિશે
[= માં] પ્રવાસ થવા [= કરવા] ઇચ્છે [છે] [અને] અનંત ભોમે [= ભૂમિમાં, ભૂમિકામાં]
નિવાસ કરવા ઇચ્છે [છે.]

તે પંખીની પાંખ ન જાય થાકી, રૂંધાય તેની ગતિ ના કદાપિ,
એવું તમે જો બળ અર્પણો તો સંકલ્પ તેનો ફળશે અનેરો. ૮

તે પંખીની પાંખ થાકી ન જાય [અને] તેની ગતિ કદાપિ રૂંધાય ના [= નહિ] એવું બળ
જો તમે અર્પણો [તો] તેનો [અનંતની ભૂમિકામાં નિવાસ કરવાનો] અનેરો સંકલ્પ ફળશે.

મોટાચરણેના આ સાતમાં શ્લોકમાં પંખીનો અર્થ શ્રેયાર્થી, પાંખ શબ્દનો અર્થ છે ઈશ્વર તરફ - પ્રત્યે અભિમુખ થવા માટે મન, પ્રાણ, બુદ્ધિ વગેરેની મદદ. વ્યોમ વિષે પ્રવાસ એટલે પોતાના સ્વ-રૂપની શોધ માટેની યાત્રા. અનંત ભોમે કરવા નિવાસ, એટલે એવું સ્થળ કે જ્યાં ગયા પછી ત્યાંથી પાછા ફરવાનું હોતું નથી. ભગવદ્ગીતાની ભાષામાં ‘યદ્ ગત્વા ન નિવર્તન્તે’ કહેવાય છે તેવી ભુમિકા, તેવી ઉપલબ્ધિ, આવન-જાવનમાંથી છુટકારો. ટૂંકમાં અધ્યાત્મમાર્ગના પથિકની ઈચ્છા ભગવાનને પામવાની છે, પણ તેની નિમ્ન પ્રકૃતિ તેમાં બાધક બને છે. આ શ્લોકને સમજવા માટે આપણે શ્રી અરવિંદે વર્ણવેલી યોગમાર્ગની મુશ્કેલીઓ તરફ વળવું પડશે :

શ્રી અરવિંદ કહે છે : “જ્યારે જીવાત્મા ભગવાન પ્રત્યે અભિમુખ થાય છે ત્યારે વ્યક્તિની પ્રકૃતિ અવરોધ ઊભો કરે છે. તેનું પરિણામ એ આવે છે કે તેણે માનસિક અને પ્રાણગત યાતનામાંથી પસાર થવું પડે છે. પ્રાણનું મુખ્ય લક્ષણ છે ઈચ્છા તેમજ ઈચ્છાના વિષય પ્રત્યે આસક્તિ. એ બે દ્વારા તે અવરોધ ઊભો કરે છે. ભગવાનનું આકર્ષણ અને ઈચ્છા-આસક્તિનું આકર્ષણ એ બે વચ્ચે સંઘર્ષ ઊભો થતાં માનસિક અને પ્રાણગત યાતનાઓનો અનુભવ થાય છે. શારીરિક પ્રકૃતિનાં લક્ષણ છે તમસ્ [inertia], અજ્ઞાન, ઊર્ધ્વતર ચેતનાનો પ્રતિસાદ દેવાની અશક્તિ, ટેવવશ લાચાર બની નિમ્નતર ચેતનાને યંત્રવત્ પ્રતિસાદ આપ્યા કરવો ઇત્યાદિ.

શ્રી અરવિંદ સમજાવે છે : “માત્ર પોતાની જ પ્રકૃતિ તરફથી નહિ પરંતુ વિશ્વપ્રકૃતિ તરફથી પણ અવરોધ ઊભો થાય છે. તે એવું નથી ઈચ્છતી કે વ્યક્તિ અજ્ઞાનના અંધકારમાંથી છટકીને જ્ઞાનના પ્રકાશમાં ચાલી જાય.

તે આગ્રહ રાખે છે કે જૂની ગતિઓ [movements] ચાલુ રહે, તેથી તે તેમને વ્યક્તિનાં મન, પ્રાણ તથા શરીર પર નાખ્યા જ કરે છે. તેથી જૂના વિચારો, આવેગો, ઈચ્છાઓ, લાગણીઓ, પ્રતિભાવો આદિનું આક્રમણ, વ્યક્તિ તેમને બહાર ફેંકી દે છતાં, ફરી ફરીને થયા જ કરે છે. આ થયું વિશ્વપ્રકૃતિના અવરોધનું વ્યક્તિગત સ્વરૂપ.” શ્રી અરવિંદ તેના વસ્તુગત બાહ્યસ્વરૂપની પણ વાત કરે

છે જેમાં વિરોધ, અપયશ, જુલમ, જાતભાતની કમનસીબી, વિપરીત અવસ્થાઓ અને સંજોગો, દુઃખ, માંદગી, વિરોધી શક્તિ અથવા માણસના હુમલાઓ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

આઠમા શ્લોકમાં મુમુક્ષુ એવી અભીપ્સા વ્યક્ત કરે છે કે તેની ઉપરોક્ત મર્યાદાઓ દૂર થાય તથા તેની પ્રભુ પ્રત્યેની યાત્રા કોઈ અવરોધ વિના આગળ ધપ્યા કરે. આ માટેનું બળ, શક્તિ જો તેને સદ્ગુરુ તરફથી મળે તો તેનો સ્વ-રૂપ પ્રાપ્તિનો શુભ સંકલ્પ ફળ્યા વગર રહેતો નથી.

પ્રકૃતિના આ અવરોધમાંથી બહાર આવવા માટે શ્રી અરવિંદ બે ઉપાય દર્શાવે છે :

- સમગ્ર પ્રકૃતિને સંશય, ઈચ્છા, તમસ્ આદિ સૂચનોની અસર હેઠળ આવવા દીધા વિના સમત્વ રાખી નિશ્ચયપૂર્વક આત્મા તરફ વાળવી. જ્યારે વ્યક્તિની સમગ્ર [ત્રણ ગુણો સત્ત્વ, રજસ્, તમસ્ની બનેલી] પ્રકૃતિ ભગવાનને સમર્પિત થઈ જાય ત્યારે આ શક્ય બને છે. પછી ચેતનાના બે ભાગ પડી જાય છે. એક અંદરની ચેતના શાંત, અક્ષુબ્ધ અને સમત્વપૂર્ણ, બીજી બાહ્ય-ચેતના જે હજુ પણ નિમ્ન પ્રકૃતિના હુમલાનો ભોગ બને છે. સમય જતાં આ ખલેલ સાવ છીછરી, સપાટી પરના નાનકડા તરંગ જેવી લાગે છે. છેવટે અંદરના દબાણને કારણે એ ખતમ થઈ જાય છે અને બાહ્યચેતના પણ શાંત અને અક્ષુબ્ધ બની જાય છે.
- બીજો ઉપાય છે ચૈત્યપુરુષ [psychic being, આત્મા, ભગવાનનો વ્યક્તિરૂપ સનાતન અંશ તે વૈયક્તિક પ્રકૃતિની ઉત્ક્રાંતિમાં ભાગ લઈ તેનું રૂપાતર સાધે છે.]માં સહજભાવે જ આત્મસમર્પણ. આ સમર્પણથી વ્યક્તિગત કે વસ્તુગત કોઈ યાતના રહેતી નથી. પ્રત્યેક વિપરીત પરિસ્થિતિ પ્રગતિનું સાધન બની જાય છે.

સદ્ગુરુના આશ્રયે જનાર નિમ્ન પ્રકૃતિવાળા ભક્તને સદ્ગુરુની સહાય મળી રહે છે એને સ્પષ્ટ કરતાં શ્રીમોટા કહે છે : “એવી પ્રકૃતિવાળા જીવોમાં પેલા સદ્ગુરુનો સંકલ્પ વારે વારે પછડાઈને પાછો ફરતો હોય છે. એવી અનેકવારની પ્રક્રિયાને લીધે પેલા ચેતનનિષ્ઠની સાથે પેલા જીવપ્રકારના શરીરવાળા જીવનો સંબંધ કાયમ થઈ જતો હોય છે. તેથી પેલા જીવને ભલેને કેટલાય જન્મ થાય, તેમ છતાં પેલા ચેતનનિષ્ઠ દ્વારા, પેલાના શરીરમાં મનાદિમાં પડેલો સંકલ્પ, [જુદાં જુદાં હયાત શરીરો દરમિયાન પણ] ઝબકારા મારતો હોય છે. અને અંતે તો તેને ચેતનાના પ્રવાહમાં ઘસડી લઈ ગયા વિના તે સંકલ્પ રહેતો નથી.” આથી તો ભટ્ટસાહેબ લખે છે : ‘સંકલ્પ તેનો ફળશે અનેરો.’

(ક્રમશઃ)

૯. પૂજ્ય શ્રીમોટાના જીવનની મહત્વની તવારીખ

જન્મ : તા. ૪-૯-૧૮૯૮ ભાદરવા વદ ચોથ, સંવત ૧૯૫૪, સ્થળ : સાવલી, જિ. વડોદરા.

નામ : ચૂનીલાલ, માતા : સૂરજબા, પિતા : આશારામ, અટક : ભાવસાર.

૧૯૧૬ : પિતાનું અવસાન
૧૯૦૫ થી ૧૯૧૮ : તૂટક અભ્યાસ-સાથે આકરી મજૂરી.

૧૯૧૯ : મેટ્રિક પાસ.
૧૯૧૯-૨૦ : વડોદરા કોલેજમાં.
૧૯૨૧ : તા. ૬-૪-૧૯૨૧ : કોલેજ ત્યાગ.

૧૯૨૧ : ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ.
૧૯૨૧ : વિદ્યાપીઠનો ત્યાગ. હરિજન સેવાનો આરંભ.
૧૯૨૨ : ફેફરુંના રોગથી કંટાળીને ગરુડેશ્વરની ભેખડ પરથી આત્મહત્યાનો પ્રયાસ; દૈવી બચાવ; “હરિ:ૐ” જપથી રોગ મટાડવાનો સફળ પ્રયોગ.

૧૯૨૩ : “તુજયરણે” તથા “મનને”ની રચના.
૧૯૨૩ : ની વસંતપંચમીએ પૂ. શ્રીબાલયોગીજી દ્વારા દીક્ષા. શ્રીકેશવાનંદ ધૂણીવાળા દાદાનાં દર્શને - સાંઈખેડા ગયા. રાત્રે સ્મશાનમાં સાધના અને દિવસભર પ્રભુપ્રીત્યર્થે હરિજન સેવા.

૧૯૨૬ : લગ્ન-હસ્તમેળાપ વખતે સમાધિનો અનુભવ.
૧૯૨૭ : હરિજન આશ્રમ, બોદાલમાં સર્પદંશ-પરિણામે હરિ:ૐ” જપ અખંડ થયો.’

૧૯૨૮ માં “તુજયરણે” ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.
૧૯૨૮ : પહેલી હિમાલય યાત્રા.
૧૯૨૮ : સાકોરીના પૂ. શ્રીઉપાસનીબાબાનું નડિયાદમાં આગમન, એમના આદેશ મુજબ સાકોરી જવું-ત્યાં મળમૂત્રની પથારીમાં સાત દિવસ.

૧૯૩૦ : મનની નીરવતાનો સાક્ષાત્કાર.
૧૯૩૦ થી '૩૨ દરમિયાન સાબરમતી, વીસાપુર, નાસિક અને યરવડા જેલમાં. હેતુ-દેશસેવાનો નહિ, સાધનાનો. સખત પરિશ્રમ અને લાઠીમાર દરમિયાન પ્રભુસ્મરણ-મૌન. વિદ્યાર્થીઓને સમજાવવા વીસાપુર જેલમાં સરળ ભાષામાં શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું વિવરણ લખ્યું-જીવનગીતા’

૧૯૩૪ : સગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર.

૧૯૩૪ થી ૧૯૩૯ : દરમિયાન હિમાલયમાં અઘોરી બાબા પાસે જવાનું બન્યું; ધુંવાધારના ધોધની પાછળની ગુફામાં સાધના, નર્મદાકિનારે ચૈત્ર માસમાં ૨૧ છાણાંની ૨૧ ધૂણી ધખાવી ખુલ્લામાં શિલા પર નગ્ન બેસીને સાધના; શીરડીના સાંઈબાબાનું પ્રત્યક્ષદર્શન - આદેશ-સાધનાના અંતિમ તબક્કાનું માર્ગદર્શન.

૧૯૩૯ : ૨૯-૩-૩૯ : રામનવમી સંવત : ૧૯૯૫ કાશીમાં નિર્ગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર. હરિજન સેવકસંઘમાંથી રાજીનામું.

૧૯૪૦ : ‘મનને’ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન
૧૯૪૦ : (તા. ૯-૯-૪૦) વિમાનમાર્ગે અમદાવાદથી કરાંચી જવાનો ગૂઢ હુકમ.

૧૯૪૨ : હરિજન સેવકસંઘમાંથી છૂટા થયેલા, છતાં હરિજન કન્યાછાત્રાલય માટે મુંબઈમાં ફાળો ઉઘરાવ્યો. બે વખત સખત પોલીસમાર-દેહાતીત અવસ્થાના પુરાવા.

૧૯૪૩ : ૨૪, ફેબ્રુઆરીમાં ગાંધીજીના પેશાબના ઝેરી જંતુઓનું પોતાના પેશાબમાં દર્શન. નૈમિત્તિક તાદાત્મ્યનો અનુભવ.

૧૯૪૫ : હિમાલયની યાત્રા-અદ્ભુત અનુભવો.
૧૯૪૬ : હરિજન આશ્રમ, અમદાવાદ મીરાંકુટિરમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.

૧૯૫૦ : દક્ષિણ ભારતના કુંભકોણમ્માં કાવેરી નદીને કિનારે હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના (૧૯૭૬માં દેહત્યાગ પછી આ આશ્રમ બંધ કરાયો.)

૧૯૫૪થી સુરતના કુરુક્ષેત્રમાં એક ઓરડીમાં મૌન એકાંતનો આરંભ.

૧૯૫૫ : (૨૮-૫-૫૫) નડિયાદ, શેઠી નદીને કિનારે હરિ: ૐ આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૫૬ (૨૩-૪-૫૬) સુરત, કુરુક્ષેત્રમાં હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૬૨થી ૧૯૭૫ : શરીરના અનેક રોગો-સતત પ્રવાસ સાથે ૩૬ અધ્યાત્મ-અનુભવ ગ્રંથોનું લેખન-પ્રકાશન.

૧૯૭૬ : ફાજલપુર-મહીનદીના કિનારે શ્રી રમણભાઈ અમીનના ફાર્મ હાઉસમાં તા. ૨૩-૭-૭૬ના રોજ માત્ર છ જણની હાજરીમાં આનંદપૂર્વક દેહત્યાગ. પોતાનું “ઈંટ-ચૂનાનું સ્મારક ન કરવાનો આદેશ” અને આ નિમિત્તે મળેલી રકમનો ઉપયોગ દૂર ગુજરાતનાં પછાત ગામોમાં પ્રાથમિક શાળાના ઓરડાઓ બંધાવવાના લોકફાળામાં કરવાની સૂચના.

હરિ:ૐ

હરિ: ઠું આશ્રમ નડિયાદ દ્વારા પ્રકાશિત હરિ: ઠું ગુંજન મેગેઝિન નિ:શુલ્ક આપતા હતા તેના બદલે હવેથી ટ્રસ્ટીગણ દ્વારા લવાજમ નીચે મુજબ લેવાનું નક્કી કરવામાં આવેલ છે. જેનો અંક દર બે માસે પાંચમી તારીખે પ્રકાશિત કરવામાં આવશે. જેની સર્વે સ્વજનોને જાણ સારુ તેમજ તેનું લવાજમ ત્વરીત મોકલી આપવા વિનંતી. જેથી આપનો અંક સમયસર મોકલી શકાય.

● લવાજમના દર ●

વાર્ષિક
રૂ. ૬૦/-

પાંચ વર્ષ માટે
રૂ. ૨૫૦/-

દસ વર્ષ માટે
રૂ. ૪૦૦/-

અવતરણદિન મંગલાષ્ટક

આજે મંગલ ચોથના શુભ દિને કોટિ પ્રણામો તને,
‘સો સો તું શરદો જીવો જગતમાં’, એ પ્રાર્થાએ સૌ અમે,
કોટિ સૂર્ય સમા પ્રકાશદીપથી મુક્તિ સદેહે મળી,
તારા મંગલ જન્મથી વહી રહી શી ભાવ-ભાગીરથી ! ॥ ૧ ॥

તારા મંગલ જન્મથી ખની ગયાં શાં ધન્ય માતાપિતા,
તારા ચેતન-જન્મથી સુરગણો આનંદભાગી બન્યા,
સ્વર્ગથી સુરગંગ આજ તુજ શાં પાયો પખાળી રહી,
તારા મંગલ જન્મથી વહી રહી શી ભાવ-ભાગીરથી ! ॥ ૨ ॥

પ્રીતિ પૂર્ણ પ્રભુ મહીં તવ રહી, ને ભાવ અદ્વૈતમાં,
સાક્ષાત્કાર કરી અનંત પ્રભુનાં તેં ગાન સુણાવિયાં,
તારી પૂર્ણ કૃપા વડે વહી રહી ધારા હરિનામની,
તારા મંગલ જન્મથી વહી રહી શી ભાવ-ભાગીરથી ! ॥ ૩ ॥

આત્માનંદ મહીં સદા વિચરતા, રહેતા છતાં અંગમાં,
અજ્ઞાતે રહીને તમે શિખવિયા આદર્શ મોંઘામૂલા,
કીર્તિ કે સ્તુતિની કરી ન પરવા, ના નામના તેં ચહી,
તારા મંગલ જન્મથી વહી રહી શી ભાવ-ભાગીરથી ! ॥ ૪ ॥

મોચ્યાં પાપ અમાપ તેં અમ તણાં, વૃષ્ટિ કરી ભાવની,
તારી પ્રેમલ પાંખમાં સ્વજન સૌ પામ્યાં શીળી છાંચડી;
મીઠો સ્નેહ દીધો ધરિત્રી સમ તેં વાત્સલ્ય-મૂર્તિ ખની,
તારા મંગલ જન્મથી વહી રહી શી ભાવ-ભાગીરથી ! ॥ ૫ ॥

સૌના દોષ અસંખ્ય ને અવગુણો ચિત્તે લીધા ના કદી,
સત્કર્મો કરવા તણી જીવનમાં તેં પ્રેરણા શી દીધી.
કસ્તુરી સમ મહેંકતી તુજ તણી સુવાસ ફેલાયેલી,
તારા મંગલ જન્મથી વહી રહી શી ભાવ-ભાગીરથી ! ॥ ૬ ॥

આજે મંગલપર્વને ઉજવવા સૌ પ્રેમી ભેગાં મળ્યાં,
ભાવોની શુભ અંજલિ સમર્પી સદ્ભાગ્યશાળી બન્યાં;
આત્માના પ્રતિબિંબની તુજ છબી આજે અલૌકિક શી,
તારા મંગલ જન્મથી વહી રહી શી ભાવ-ભાગીરથી ! ॥ ૭ ॥

ઠૈયાના મુજ હેતનું તિલક હો ને ભાવની દક્ષિણા,
અર્યાં હો મુજ સ્નેહની તવ પદે ને દિલની વંદના.
પુષ્પો મંગલ-ભાવના શુભ ગ્રહી ને ઉર તારે ગૂંથી,
માળા આ મુજ પ્રીતની ધરી રહું સ્વીકારજો પ્રેમથી ! ॥ ૮ ॥